

EMLÉKBESZÉD

RÓMER F. FLÓRIS RENDES TAGRÓL.

(Felolvastatott a M. Tud. Akadémia 1891. márczius 23-iki összes ülésén.)

Köszönettel tartozom a tisztelt Akadémiának, hogy alkalmat nyújt e helyütt megülni oly férfiú emlékét, kihez kora fiatalságom óta a legőszintébb ragaszkodás kapcsai fűztek. Harmincz esztendeig ismertem, másfél évtizeden túl együtt voltam vele. Tudományos pályámon önzetlen támogatását, a magánéletben pedig őszinte barátságát és atyai jóindulatát élveztem.

A kegyelet tényéhez tehát, melylyel az Akadémia elhunyt jelesét megtisztelni kívánja, ezúttal hozzájárul a tanítvány és utód hálája és hogyha azok, kik a boldogulthoz nem állottak oly közel, mint mostani szószólójuk, talán kevésbé méltányolják Rómer érdemeit, mint teendi e szerény beszédem, ők is, az elfogulatlan bírálók, egyetérteni fognak velem abban, hogy Rómer hazája és kora iránt, bármely polczon állott, mindig sokkal többet tett, mint a mit a legszigorúbb kötelességérzet megkívánt és nagy munkásságával elévülhetlen érdemeket szerzett.

A hatvanas években ő volt azon három hazai archæologus egyike, kik tudományunkért a hatvanas években leg többet tettek.

Későbbben lépett a térre mint Henszlmann és Ipolyi. Henszlmann másfél évtizeddel, Ipolyi öt évvel előzte meg. Mindketten nagyobb nyomokat hagytak hazai irodalmunkban, mint ő; de míg Henszlmann csak néhány szak tudósnak szólt és Ipolyinak, mint archæologusnak, hatása csak igen szűk körre szorúlt, addig Rómer tudott hatni a

nemzet minden rétegeire és nem is volt tudományának buzgóbb terjesztője, mint ő. Jól tudta, hogy tudományunk az emlékek megóvása- és összehordásánál reászorúl a nép minden osztályának gyámolítására. A nép e fontos közreműködésének megszerzésében senkinek több érdeme nem volt, mint neki; személyének, szavának hatása átalános volt és tartós voltáról tanúskodik az a nagy népszerűség, mely hazánkban nevét még ma is környezi, mikor halandó része már évek óta porlik a föld alatt és mikor nyomdokain már mások haladnak, kik búsásan aratják azt, a mit ő oly bőséggel vetett.

I.

Rómer Ferencz Pozsonyban született 1815. évi április 12-dikén. Kisiparos német ajkú család szülötte. A műhely s gyermekkori környezete, a czéhélet egész humorával hatott fiatal kedélyére és nyomot hagyott rajta mindvégig; lelkének derültsége, mely néha szélesebb jó kedvtől sem irtózott, mint becses adomány kísérte végig hosszú életén. Kis osztályait hol Pozsonyban, hol Tatán a magyar nyelv végett, hol Trencsénben a tót nyelv megtanulása céljából töltötte.

Gymnasiumi iskolatársai mondják, hogy jó deák volt s kivált a latin remekírókból egész könyveket tudott elszavalni. Nyilvánvalólag tehát papságra volt alkalmas és mert szülei nagy tiszteletben tartották a benzéseket, 1830-ban a szt. Benedek rendjébe vétették föl s ettől kezdve Flóris volt szerzetes neve. A rend székhelyén töltötte újonczévét, a philosophiai éveket pedig Győrött, a hol akkor Már Bonifác a rend legjelesb történetírója és az aranyszájú Guzmics voltak azon tanárai, kik élénk szellemének legtöbb tápot adtak.

Mozgékony, sokféle hatás befogadására képes lelke ép annyira gyönyörködött a régi irományokban vagy régiségekben, mint a természet iránti romantikus előszeretetben. Fiatalos, fellengző dagálylyal írta le növendékpap korában a nap keltét és nyert vele pályadíjat, és másrészt lelkiismeretes, szórszálhasogató pontossággal másolta Guzmics megbízásából az Akadémia számára a tihanyi apátság könyvtárában őrzött XVI. századi magyar nyelvemléket.

(402)

SZTE Klebelsberg Könyvtár

J001105985

Visszakerülvén Szent-Mártonba, hogy ott a négy theologiai évfolyamot végezze (1834—1838), Czinár Mór avatta őt be az okmánytanba. Mohón másolt régi okleveleket, és legelőbb vágya volt, vajha valamikor ő is levéltárnok lehetne. Szabad óráit szívesen töltötte a rend gazdag könyvtárában, segédkezett a könyvtár rendezésében, és így gyakorlatilag beléhatolt a könyvtártudomány titkaiba. Ezen korig vezethető vissza érdeklődése a codexek és incunabulumok iránt, mely egész életén át kísértte, és utóbb a Mátyás király könyvtára körül folytatott buzgó kutatásaiban nyilvánult. Közben bécsi, pozsonyi, pesti lapokba kezdett irogatni, és 1846-ban azt a megtisztelő fölszólítást kapta, működnek közre a Tudománytárban. Így keletkezett legelső archæologiai zsengeje, melyben leírta Zudar László szent-mártoni apát XIV. századi sír-emlékét, sajátkezüleg készítvén hozzá a rajzot.

Theologus korában buzdult Fuxhofer és Czinár szorgalmas művein a hazai klastromokról, és áthatva ez egyházi intézmények nagy fontosságától, fiatalos hévvel neki látott a hazai monostorok monographiájához és reászánta, mint másodéves hittanhallgató, vakációját arra, hogy a magyar monostorok mappáját készítse, mely kezdetlegessége daczára, még későbbi éveiben is nagy örömeire szolgált. 1828. július 26-ikán következett be a nagy nap, mikor pappá szentelték. Későbbi éveiben is mindig kegyelettel űlte meg ez emléknapot. Az utóbbi évek fáradalmai után gyöngye egészsége miatt pihenő évet engedett neki rendfőnöke, mielőtt tanárságra alkalmazta volna; elküldték a Balaton kies mellékére, Tihanyba, a hol Brestyenszky Béla apát atyai gondja alá fogadta. A tettvagyó, örökös munkához szokott ifjú lelkész e pihenő időt is fölhasználta tanulmányaira, készült a bölcsészeti szigorlatra, és doktori diplomával tért vissza a szerzet székhelyére.

A győri gymnasium alsó osztályaiban az 1839-ik év őszen mint a latin és magyar nyelv tanára kezdte működését. Fölöttevalói nem igen törődtek különös hajlamaival. A szerzetrendek egyházi hadseregek, mindig oda állítják a szerzet tagját, a hol szükség van reá, és a rend magasabb érdeke előtt kénytelen meghajolni az egyéni hajlam. Tantárgya kevésé

változatos, száraz voltaért azzal vigasztalódott Rómer, hogy festésre adta magát, és festési kirándulásai már ez időben is mindig a Balaton kies tájai és kedvelt Bakonya felé vitték, a hol a csöndes, magányos természet nyugtalanul előre törekvő lelkére mindig jótékony, csillapító hatással volt.

Sűrű kirándulásain olyannyira megkedvelte a természetet, hogy már nem érte be azzal, hogy külső formáit bámulja, de beljebb hatolt, tanulmányozta és gyűjtötte a természeti tárgyakat. Így lassan a természet tudományos fölismerését tekintette ezután életcéljának, és mert, a mit egyszer megkedvelt, ahhoz mohón és egész hévvel fogott hozzá, csakhamar növényekkel és ásatag leletekkel teltek meg szekrényének polczai, melyeknek jó hasznát vette, mikor főapátja a természetrajz tanítását bízta reá. Győri füvészet-tanár korában teljes gyűjteményt állított össze a megye flórájáról. Már kitűnő és kedvelt tanár hírében állott akkor, leginkább azért, mert nem könyvből magyarázott, hanem az élő természetet tárta föl tanítványai előtt, kikkel sűrűn tett kirándulásokat.

Öt éves tanárkodása alatt oly nagy hírre tett szert, hogy midőn 1845-ben Pozsonyban megürült a felső tanodánál a természetrajzi tanszék, mint arra legméltóbb, ő nyerte azt el.

Fiatal, törekvő benczésnek tanári pályán alig lehetett nagyobb ambíciója, mint eljutni a hazai közélet akkori gócpontján fönnálló leghíresebb lyceumhoz, hová a felső vidéki mívelt családok küldték fiaikat.

A kik akkor a pozsonyi lyceum felsőbb osztályait alatta végezték, még ma is örömmel és hálával emlékeznek vissza Rómer kedv-ébresztő, élénk és vonzó tanítására, melyet gyakori kirándulásokkal fűszerezett. A pozsonyi előkelő világnál s a polgárság műveltebb köreinél csakhamar nagy kedveltségre tett szert a kitűnő modorú fiatal benczés tanár, a legelőkelőbb családoknál szívesen kezdték házi előadásokra meghívni, és mikor az ott székelő nádori család természetrajzi tanárt keresett, őt érte a nagy megtiszteltetés, hogy a serdülő József főherczegnek természetrajzi leczkéket adjon. Ez években keletkezett az a szép viszony a fejedelmi növény- és a szerény szerzetes professor között, melyet a balsors

évei meg nem szakítottak és mely boldogabb évtizedek hosszú során át is fönmaradván, megszilárdult.

Rómer akkor egész lélekkel természettudós volt; mint olyan részt is vett a magyar természettudósok nagyhatású közgyűlésein. Országos hírnevének itt vetette meg az alapját és utóbb is, mikor már régen más szakra tért, eljárta úgyszólván élte végeig e vándorgyűlésekre, valahányszor csak tehetett.

Pozsonyi tanárkodása alatt szoros barátság fűzte őt Tóth Ezeiel és Petényi Salamon jeles tudósokhoz; nem egyszer eljárta az előadásukra, és mert ő soh'se szűnt meg tanulni, érezvén, hogy zoologushoz illik, hogy jól tudja az állatok kitömését kezelni, Peténytől tanulta meg a tömés mesterségét. Legkedvesebb szakmája mégis a növénytan volt, és mert a szárított növényű herbariumok nem elégítették ki, a pozsonyi maradiak ellenkezése daczára, saját költségén átváltoztatta a pozsonyi ligetet növény-kertté, egyúttal, hogy a pozsonyi polgárság érzékét a természetiek iránt még inkább fölébreszse, tartott nekik hetenkint nyilvános előadásokat, s ezeknek oly sikerük volt, hogy ugyanazon ósdi elemek, melyek a világhosszagtól irtóztak, addig áskálódtak ellene, míg kénytelen volt abban hagyni.

II.

Ez eredménydús működési körből kiragadta őt a szabadságharcz. Nem lett volna az a melegen érző hazafi, kinek egész életén át ismerjük, ha a nemzeti mozgalom őt hidegen birta volna hagyni. Mikor a hullámok tornyosulni kezdtek, jelen volt Pesten, meghallgatván a muzeumnál a Jellasics ellen folyó szónoklatokat. A szónoklatok hatása alatt számosan a szerviták udvarára indultak, hol a pesti önkéntesek sorakoztak. Beállott közlegénynek a századba, mely az intelligentia színjavából állott és bár tiszti ranggal kínálták meg, mint közlegény vett részt a pandorfi táborozásban. Mikor a zászlóaljt föloszlatták, a zászlóval visszatért Pestre. Röviddel ezután Pozsonyban találjuk, a mint a hazafias lelkesedés nemes mámorától áthatott lyceumi növendékek őt a besorozó bizott-

sághoz kísérik. Mikor másfél évvel utóbb Rómer az abszolúturalom birái előtt állott, ezt a «bűnös tettet», hogy pap és tanár létére elcsábította a fiatalságot, számították be legerősebb indokul súlyos börtönbüntetésére.

Besoroztatta magát az útász-karba; zászlóaljparancsnoka, Kazinczy, még az nap kinevezte őrmesternek; Győrött kapta a tiszti bojtot.

A kis-megyeri, püspök-erdei és szabad-hegyi sánczolasokban már mint tiszt vett részt. Szabad óráiban sem pihent, új szakmája elméleti oldalát hamarjában könyvekből tanulta meg. Sok ideje erre nem volt; mert a magyar sereg Győrből visszavonult s ekkor szemességének szép bizonyítékát adta. A parancsnok ott felejtette volt a két útász-zászlóaljt Győrött és az érkező osztrák sereg már közel volt, mikor Rómer lélekjelenléte és helyismerete a veszedelemből kimentette a két zászlóaljt.

A tiszai hadjáratban Római Ferencz, ez volt akkor magyaros neve, főhadnagynak lett kinevezve a 2. zászlóaljhoz. Ott volt a váczi ütközetben, ott az ó-barsi hídépítésnél, segítette építeni a komáromi és budai sánczokat, — sokszor élete kockáztatásával a legmerészebb tetteket vitte véghez. A budai ostromnál lábtókon vezette föl a bécsi kapu közelében legényeit a vár falára. Mindez érdemeiért a Ludovicához nevezték ki tanárnak kapitányi ranggal, a kinevezést ott kapta a fehérvári kapu közelében, mikor a sánczokon volt elfoglalva, de tanításra nem volt idő. Tanári székét soh'se foglalta el. A komáromi, majd a váczi ütközetben jutott szerepe, majd meg Nagy Sándor tartalékos seregében átjáratokat zárt el, hidakat bontott és épített, gyakran legnagyobb veszélyben és csak egy huszár szakasztól kísérve, mindig nagy nélkülözések közepette.

Debreczenben véget ért katonai pályája; százada a debreczeni véres ütközetben hősies küzdelemben a túlsúly által szétveretvén, kiki menekült, a merre birt. Rómer Árva-megyének vette útját, de ott el lett árúlva, elfogták és mint hadi foglyot előbb Pozsonyba vitték, majd több havi fogság után katonai törvényszék elé állították és 8 évi súlyos börtönre ítélték. Bécsben, utóbb Olmützben és végül Josefstadt-

ban egészben 5 esztendőt töltött. míg 1854-ben kegyelmet nyert.

Rómer a börtönben is az maradt, a mi előbb volt, erős meggyőződésű, hazafias lelkületű, derült kedélyű, munkás ember. Soh'se esett kétségbe sorsa fölött, úgy érezte, hogy kötelességet teljesített, soh'se sajnálta tetteit, tehát nem is töprenkedett, sőt nagy műveltsége és sokféle kézi ügyessége nem csak magának, de fogolytársainak, kik közül többen még ma is magasztalással emlegetik társukat — vigaszt adott.

Rómer saajátszerű módon örökítette meg fogságát. Könyvkötői műhelyt rendezvén be börtöne czellájában, cartonból emléket készített, mely most is meg van.

A ki valaha a pozsonyvárosi muzeumban megfordult, láthatta ott azt a kis carton-mintát, mely Rómer börtönét mutatja. Meg van itt kicsided, de hű másolatban az a kemény pad, mely ágyául szolgált és az a csekély többi föl-szerelés is, mely napok, hetek, hosszú évek során át a szabadság bajnokainak azt a kényelmet pótolta, melyhez mint a művelt társadalom tagjai, hozzá voltak szokva. De nem felejtette ki azokat a képeket és egyéb csecsebecséket sem, melyekkel a kopár börtönfalat, mint ügyes kezű rajzoló és carton-munkás, ékítette.

A kis minta külső falára reájegyezte 107 fogolytársa nevét, kik véle együtt viselték e keserves évek súlyát.

E szomorú éveknek más emlékét is reáhagyta szülő-városára. A kis börtön-minta mellett ott látjuk vas-bilincseit, melyek éveken át lábait körülszorították. Megváltotta az emberséges börtönőrtől, kit, mikor utóbbi években börtön-életéről mesélgetett, mindig dicsérettel emlegetett.

A visszanyert szabadság csak kevés volt jobb, mint a korábbi fogság. A rendőrség folytonos felügyelet alatt tartotta és mikor ez állapota már-már tűrhetetlenné vált és szeretett volna külföldi útlevelet kapni, hogy hazáját elhagyja, akkor értesült róla, hogy nem csak az országot, hanem egyelőre Pozsonyt sem szabad elhagynia. Nagy vigasz volt e szomorúság közepette, hogy egykori tanítványa, József főherczeg, saját házában menedéket nyújtott neki és Szubovics főherczegi tanácsos családjában magántanítói állást kapha-

tott. A szigorú egyházi vezeklés csak ezután következett. A világtól elzárva, böjttel és imádsággal töltött hat hónapot; a derék hazafi vezekelt, mert a szerzetesi fogadalom egyik parancsát megszegte és fölebbvalói nem ítélték elégnek az irgalmatlan világi bíraktól kiszabott és kiszenvedett büntetést, és náluk a felség kegyelme sem nyomott a latba. Nem csoda, hogy fölébredt lelkében az a gondolat, hogy ott hagyja szerzetét és átlép a világi papságba. De hol volt az ötvenes években püspöki megye, mely Olmützből és Josefstadtból kiszabadult hazafias papot szívesen befogadott volna. Le is kellett tenni e reményéről, és mert nyilvános tanárságot sem bíztak reá, úri családoknál keresett foglalkozást. Így történt, hogy a pozsonyi lyceumnak egykor országszerte ismert hírű tanára, kénytelen volt elmenni nevelőnek. Igaz, hogy az az idő sem ment kárba, melyet mint nevelő töltött a gróf Erdődyek novimaroofi házában. Itt is foglalkozott természettudományi kutatásokkal. Az ásvány- és földtan révén már korábban is megkedvelte volt a palaeontológiát is; most tehát ezen fölötté érdekes tudománynak szentelte minden szabad idejét. Ő általa vált híres palaeontologiai lelőhelylyé Radoboj, ő földözte fel a remetineczi halkövételek telepét, sőt jóformán egész Varasd-megye hegyi vidékét bejárta palaeontologiai kirándulásain. A grófi család szeretettel vette körül és voltak a megyében más magyar érzelmű családok is, a hol szívesen látták, mégis elvágódott más körbe, a hol tetterejének szélesebb köre nyílt volna, a hol a magán-nevelés le nem kötötte volna szellemét. Talán ezért is, vagy talán azért, mert testvéri kötelességet vélt teljesíteni, lelkész öccse halála után, 1857-ben elment öccse plébániájába administratornak, de a hatóság ezt sem szívesen látta. A magyarkimleiek Györmegyében szívesen megtartották volna plébánosuknak, a magyar-óváriak is meghívták, de a hatóság a volt szerzetes-honvédet még mindig veszedelmes embernek tartotta, és az óvári választást meg tudta hiúsítani.

Így 1857-ben, közel három évi vándorlás után, visszatért Győrbe a szerzetesházba, hogy mint negyvenkét éves férfi ott folytassa tanári pályafutását, a hol közel 18 évvel ezelőtt kezdte. Kezdte új pályáját a rend kőszegi kis gymnasiumá-

nál, és csak attól kezdve ütött reá nézve ismét a megváltás órája, a mióta Schwabenau lovag sopronyi cs. kir. helytartó-tanácsos, buzgó kövületgyűjtő személyes pártfogásába fogadta. 1858-ban Győrött rábízta ismét a gymnasium alsó osztályai-ban a természetrajz tanítását és mihelyt megszűntek a békák, melyek a szerzet s a politikai hatóság részéről lépteit megszorították, ismét fölébredt régi tettereje.

Közel négy évet töltött ezuttal Győrött mint tanár; fő-foglalkozása ezuttal is a természetrajz; de Ipolyi látogatása forduló pontot képez életében. Ipolyi bírta reá, hogy foglalkozzék archæológiával és így midőn hozzáfogott a győri muzeum megalapításához, egyaránt gyűjtött természeti tárgyakat és régiségeket és szűnnapi kirándulásaiban egyformán fordítja figyelmét mindkét tudományra:

«Merre jártam, mit láttam, mit fedeztem fel újat, akár az utólérhetetlen szép természetet, akár az emberek remek-műveit tekintve, s végre mit voltam képes — talán túlságig is ápolt teremtményem — a győri főgymnasiumi muzeum számára megnyerni azon napok alatt, melyek reám nézve csak annyiból szűnnapok, mert az iskolai port megszüntem nyelni, de valóban a nehezebb munka napjai; mivel félretéve a kényelem minden élveit, a forró nap, az alkalmatlan szél és az egészséget fenyegető eső daczára bebarangolom hegy-völgyeinket, pusztáinkat, szikláinkat; felmászom elhagyatott váraink ormaira, felkeresem életveszedelemmel falusi tornyaink harangjait, kúszom a dohos pinczékbe és odvas barlangokba és pedig sokszor minden kedvező eredmény nélkül, sokszor egy pár ködarab vagy elhányt cserépért, igen sokszor pedig azért, hogy meggyőződván arról, miszerint az ajánlott helyen semmi sincs, többé oda ne fáradjak.» (Rómer. Bakony. 21—22.)

A Bakonyban töltött 1859. évi működését jellemzi Rómer e szűnnapi levélben. — Még másfél évvel előbb semmit sem törődött a régi emlékekkel, csak «füvésztettel, bogarászattal és kövületekkel» foglalkozott.

«Naponként — úgy mond * — haladtam el vagy töltöt-

* Arch. Ért. 1869. I. 277.

tem órákat (Kőszeg) régies templomaiban, gyakran kerülgettem várainak tornyait, ódon bástyáit, a nélkül, hogy azokat különös figyelemre méltattam volna.»

Gyakran és szívesen vallotta be Rómer, hogy Ipolyinak köszönhetette megtérését az archæologiára és örömmel hirdeté hozzá intézett leveleiben, hogy ő neki tanítványa. Az átmenet azonban nem úgy esett meg, hogy azért eddigi kedvelt tudományát azonnal ott hagyta volna. Az 1859. évi Győri Közlöny nagyon sűrűn hoz tőle cikkeket római s egyéb régiségekről, de a mellett megalapítja a honvéd-ligetet és önnön szerzett fákkal sétatérre alakítja át a győri vásártér és hogy a győriek közönyét megtörje, ő maga indult munkára deákjai élén, kik ép úgy mint hajdan a pozsonyi deákok, rajongtak szeretett tanárukért. A meteorologia is érdekelte s az ő biztatása és az ő közremunkálása mellett keletkezett a pannonhalmi, bakonybéli és győri légtani észlelde.

Mindennemű közhasznú vállalatában fölhasználta a győri sajtót és a mikor barátai intik, érvényesítse erejét szélesebb körben, azt feleli, «tudom, hogy . . . sokan csak azért is el nem ismerik tevékenységemet, mert méltóságuk alatt való dolognak tekintik, hogy néha vidéki lapba is bepillant-sanak . . . de hagyján! csak én ítélni tudok, mit köszönhetek lapunknak; mert mégis csak első teendőink közé számítom azt, miszerint egész erőnkől tartozunk legközelebbi vidékünkre hatni.»*

Látni való, hogy Rómer egész erejét szenteli azon körnek, melyben él, ő a szó legjobb értelmében vidéki tekintély volt, de azért az ország tudósai rég ismerték nevét és elég volt közzé tennie bakonyi leveleit, hogy nyomban reá, 1860-ban (október 9.) az Akadémia megválaszolja tagjának. E cikkei a Győri Közlönyben jelentek meg legelőbb, azután pedig, mert oly érdekléssel olvasták, könyvalakban is közzétette, melyből már 1860-ban jelent meg a második kiadás. Bizonyára kevés magyar könyv ért ily rövid idő alatt ily jelentékeny sikert és ha a könyvön végig menve, keressük a siker okát, könnyen megtaláljuk. Komoly a könyv, de nem szak-

* Rómer. Bakony. 51. l.

szerű, gyűjt útján tömérdek tudományos anyagot és arról tesz is jelentést, de mert úgyis egyik életföladatának tekinti a Bakonynak utóbb tudományos munkát szentelni, ezuttal csak dióhéjba szorítva közli a 40 négyszögmérföldön alig 60 nap alatt szerzett sok tudományos adatát. Ez idő alatt száznál több községet látogatott meg, megvizsgált számos templomot, várat, kastélyt, harangot, gyűjtött győri muzeuma számára kövületeket, állatokat és növényeket, régiségeket, érmeket és népismeit tárgyakat, megfigyelte a bejárt vidék geológiáját és őslénytani viszonyait, tehát egy személyben a legkülönbébb tudományszakoknak szolgál s a mellett az egész világgal érintkezik, mulat világi és szerzetes papokkal, fölkeres urakat és parasztgazdákat, szóba áll vénnel és fiatalal, minden képzelhető dolog iránt érdeklődik és ébreszt érdeket, és kivált a hazai, társadalmi, iskolai és egyéb kulturális kérdések fölött folyton elmélkedik, szidja a templomok modernizálását és fölmagasztalja a magyar konyha jelességeit és mind e tapasztalatairól mint lelkiismeretes turista számol. Hogyne olvasta volna mindenki élvezettel az ily sokoldalú tárcza-czikkeket, kivált mikor azok egytől-egyig bizonyos élénkséggel és kedélyességgel vannak megírva, tehát előadási modoruk ép oly eredeti volt, mint a minő közvetlen tapasztalásokból eredő annak minden sora.

A Bakony után a Vértest, azután pedig Nógrádmegyét, utóbb Zala balatonparti vidékét, az 1861-ik évi szünnapokban Zala többi részét járja be, ugyanoly pontossággal gyűjtven jegyzőkönyveiben úti benyomásait. Römer e jegyzőkönyvei elsőtől utolsóig fönmaradtak, a műemlékek orsz. bizottsága megszerezte őket.

Néhány útvjáról a közönség előtt is adott számot Régészeti levelek czimén, melyeket 1860-ban s utóbb 1863-ban a Vasárnapi Ujság tett közzé. E zalamegyei leveleit is Ipolyi Arnoldhoz intézte, «intézem pedig soraimat hozzád, mert... ifjúkori kedvencz tanulmányainkhoz nemcsak visszavezettél, hanem legújabbban bennük mesterem is levél».* E levelei már csupán archæologiai tartalmuak; már csak az emberi

* Vas. Ujs. 1860. 419.

kéz régi alkotásaira fordítja figyelmét, a természet tanulmányára már nem marad ideje. Ipolyi példája erősen hatott reá, a középkori templomok vonzzák leginkább és azt a buzgalmát, melylyel őket kutatta, leletei bőven megjutalmazták.

Akkor történt, hogy a turnicsei és velemeri Árpád-kori frescoképeket fölfödözte. Megindító, minő hévvel és lelkesedéssel hirdeti fölfedezéseit a Vasárnapi Ujságban országnak-világnak. Ez a felfedező kutató izgalma, ki eddiga tudomány előtt ismeretlen, nem járt tájakon kiálthatja «εὐρήκα»-ját. Dunántúli útjai máskülönben is jelentékeny emlékanyaggal gyarapították Rómer tárczáit, s ez anyag java részét utóbb műtörténeti monographiáiban fölhasználta.

A nagy művészet mellett a kisebb emlékek sorából az érczművesség érdekelte leginkább, kivált a harangok fölíratait és leírásait szenvedélylyel gyűjtötte. Erre is Ipolyi adta meg neki az első impulsust, a mikor 1859-ben együtt vizsgálták a pozsony-szent-györgyi érdekes régi harangokat. Rómer szorgalmasan kezdé gyűjteni az anyagot az Otte-féle Glocken Kunde módjára tervezett magyar harang-ismére. Ez ügyben a hazai lapokban erős mozgalmat keltett. A haza összes plébánosait, tanítóit és jegyzőit mozgósítja, hogy számára pacskolatokat gyűjtsenek községeik harangjairól és neki beküldjék. Utóbb «*Ultimatumot*» bocsát ki a régi harangok leírása és lepacskolása ügyében a Vasárnapi Ujságban * «a főt. papsághoz, a vidéki kántor, rektor, segéd tanító uramöcsémhez, kik küldeményükkel első fölszólítása óta letelt két esztendő óta «oly botrányos hátralékban vannak», szíveskedjenek a legközelebbi két hét alatt — mert már most ő is komolyan lát a dolog után — másolatot venni a harangjukról. Következik ezután a pontos recipe és végzi így: «Az egész egy papírv $\frac{1}{10}$ új krajezárnai irónpor és egy fertály órai fáradság! S ezt, úgy hiszem, megérdemli egy oly művészet, mely a középkorban hazánknak talán még nagyobb dicsőségére szolgált, mint mai napon».

1861-ben már annyira belétanult új szakmájába, hogy az egyházi archæológiából a győri seminarium növendékpap-

* Vas. Ujs. 1865. 9. sz.

jainak előadásokat tartott. Az akkori győri püspök, Simor János pártfogolta Rómer igyekezetét, mert ő maga is érdeklődött a régi műemlékek iránt, mit azzal is tanusított, hogy a régi püspöki kápolnát s a Hederváry kápolnát régi fénynyel helyreállította. Rómer e restaurációk alatt több érdekes emlékekkel megismerkedett s azokról régészeti leveleiben rögtön hírt adott a hazai közönségnek.

Szünnapjait kutatásai folytatására használja. «Az örökké bolygó zsidó sorsa az én sorsom szünnapjaim alatt. Jönni-menni egyedüli kívánságom. Legjobban szeretem azt, ki nem tartóztat, ha csak a hely műkinesei le nem tartóztatnak. Rövid az élet — s nekem sok évet kell pótolnom. Majd megjő magától a szünet — mikor nem is óhajtjuk vagy keressük».*

Rómer ezen szavai az ő szájában nem üres szólamok, de komoly elmélkedések és életelvek, a miről ezen korbeli irodalmi munkássága tesz tanúságot. 1861-ben megnyerte a győri püspök gyámolítását a «Győri történelmi és régészeti füzetek» című vállalatára, melyben Rátthall együtt lerakták buvárlataik közben talált adataikat. Rómer maga húsz kisebb-nagyobb cikket közölt az I. kötetben. Ezek szólnak római sírokról és antik emlékekről, középkori épületekről, miseruhákról és ötvösművekről; Rómer ismertet középkori énekeket, írboszorkányperekről, közöl györmegyei halyrajzokat, kiad ismeretlen okmányokat és közzéteszi első tanulmányát Mátyás király könyvtáráról, melynek utóbb is oly sok időt és fáradságot szentelt. A mellett híven folytatja tanári kötelességeit és azonfölül időt talál arra, hogy elkészítse akadémiai székfoglalóját.

Az Akadémia természettudományi osztályában 1861. jun. 17-ikén foglalt először helyet, beköszöntője jókora öt ívre terjedő dolgozat volt,** melynek tartalmát talán legjobban úgy jellemezzük, ha azt mondjuk, hogy Rómer e kísérlésében adalékot kívánt nyújtani hazánk természeti földrajzához a

* Vas. Ujság 1863. 346. az elkésett (1861-ben megírt) régészeti leveleiben.

** Magyarország földirati és terményi állapotáról a középkorban; székfoglaló értekezés olv. jun. 17. 1861. (M. akad. Ért. a math. és termt. oszt. közlönye 1860.), II. köt., IV. szám.

középkorban, leginkább a középkori okmányokban fönmaradt adatok nyomán.

Mikép változott át a honfoglalás óta hazánk természetes erők behatása alatt és mikép változtatta azt át az emberi kéz, ezt a két nagy kérdést veti föl és bár elismeri, hogy e kérdésekre csak számos szakember vállvetett közremunkálása után lesz majd meg valamikor a kielégítő felelet, mint bátor úttörő, előadja a föladat körvonalait, sőt egy pár dunántúli megye kivált a Balaton és Fertő közé eső vidékre nézve próbálja megállapítani, minők voltak ott a természeti viszonyok régente, miben változtak és miben állandók.

A jelent ismerhette, mert mint természettudós számtalanszor bejárta a vidéket és mint okmánykutató rég átböngészte volt a Fejér-féle codex diplomaticust. Rómernek e középkori földrajzi kísérlete mindazoknak, kik a história s a természetrajz mesgyéjén járnak, nagy hasznót tett az által, hogy a régi oklevelekben előforduló állat- és növények gazdag lajstromát csatolta értekezéséhez. Annak, a mit ezuttal hazánk régi hydrographiai állapotáról mondott, megvolt a hatása irodalmunkban, mert alig tévedünk abban a föltevésben, hogy azon szaktársaink, kik az utóbbi évtizedekben Rómert e téren követték, a maguk kutatásaira az ő lelkes előadásából nyerték az első ingert és útmutatást. Ő maga e tanulmányait már nem igen folytatta, bár a természetrajznak, mint középtanodai tanár, ezután is néhány éven át híve volt. Irodalmi működését ezentúl teljesen az archaeológia vette igénybe és saját szerű tünemény, hogy a midőn a természettudósok hivatalosan körükbe fogadták (1860. okt. 9.), akkor szünt ő meg végleg természetrajzi kutatásokkal foglalkozni, oly helyzet, melynek pár évvel utóbb azzal vetett végett, hogy a történettudományi osztályba lépett át (1864. jan. 19.), melynek azután élte végéig tagja volt.

III.

Rómer életében Pestre jövelele korszakot jelző mozzanat volt. Az utóbbi években folytatott munkásság növelte tudományát és munkaerejét és bár ezer láncz füzte Győrhöz, hol

legutóbb (1860.) polgártársai a városi és megyei bizottság tagsággal is kitüntették, éreznie kellett, hogy ő túl nőtte e szűk keretet s hogy csak az imént új életre ébredt főváros adhat szellemének és nemes tettvágyának elegendő tápot. Az 1861. év őszén foglalta el állását mint a tud. Akadémia kézirattárnoka. Jutalma 300 váltó frt volt, tehát csak kevéssel több mint a mennyit addig mint benzés tanár élvezett.

Alig hogy a fővárosban megtelepedett, váratlan megiszteltetés érte. Feléje fordult hajdani jeles tanítványa Dr. Mészáros Ferencz helytartósági titkár figyelme, mikor a fővárosban nem rég alapított kir. kath. főgymnásium újjászervezése került napirendre. Kinevezték igazgatónak oly intézethez, mely alapítása óta az ország legkitünőbb állami tanintézete volt, a hol elismert jelességű, de német tanárok alatt nevedtünk.

A hatvanas évek elején, mikor ez állami intézetet is magyarrá tenni kívánták, néhány jó régi tanár mellé, a ki a hazai nyelvet birta, az elbocsátott idegen jeles tanférfiakat a legsilányabb elemekkel kellett hamarosan pótolni, úgy hogy az intézet színvonala rövid idő alatt a legsiralmasabb módon alászállott. E kritikus időpontra, 1862-ben bízták Rómer kezére az intézetet, mely azután a következő hét esztendőben ő alatta lassan-lassan ismét emelkedett. A gymnasium akkori hajléka már nem áll, rég elfoglalta helyét a Haas-féle pompás palota. Akkoriban ott állott az egykori német színház óriási rommaradványa; az udvart kötömbök és megpörkölt gerendák rendetlen sokasága borította, mely még az 1849-ik évi tűzvész óta a fővárosi szabad szárnyasok nyugalmas gyűlöhelye volt. A félig leszakadt szobák és tornácok megmaradt részeit galambok és verebek fészkek rakására használták, az épebb termekbe pedig a cs. k. helytartó tanács a tanuló fiatalság tantermeit és az igazgatói szállást helyezte be.

«Nem is lehet archæologusnak illőbb laka», így szól Rómer egy ízben zalai levelében,* «mint oly colosseum-féle nagyszerű omladék, mely mindennap saját tanulmányára és a világ állhatatlanságára emlékeztesse.»

* Vas. Ujság. 1863. 450.

Ez időtájt jutottam közelébe és ez időtől kezdve mint beavatott szemlélő adhatok életéről jelentést. Hivatalos tárgya ez időben is a természetrajz volt, melyet három osztályban tanított. Gazdag gyűjteményei, kivált szép botanikai gyűjteménye, tetemesen könnyítették tanítását; utóbb a gymnasiumra hagyta. Szabad óráit régészeti kirándulásokra és archæológiai munkásságra fordította. Szünnapjait pedig még pár éven át a dunántúli megyék egyházi műemlékeinek szentelte.

1862-ben, mikor nagynevű országos férfiak a n. muzeum reformjának megindítására ültek össze, Rómer volt egyik szakértő tag s az értekezletek jegyzője. Ez a muzeumi szak-enquête az első volt a maga nemében, mely után más három következett, minden évtizedben egy. Mikor első ízben folytak a tanácskozmányok, Rómer nagy lelkesedéssel teljesítette hivatalát, minden jókat remélt ily kitünő, többnyire országos férfiak határozataitól; utóbb minden ily muzeumi értekezletek iránt kissé lehült a lelkesedése, a mire bizonyosan lehetett oka.

Még kevesebb oka volt egy más megtiszteltetésnek örülni, mely akkor érte. Kinevezték a «k. k. Unterrichtsath» tagjának és abban az iskolák magyarságaért több ízben hiába emelte szavát, míg a politikai események hatalma segítségére jött és e központi testület hatalmát Magyarországon megtörte.

Egy más bécsi testület is, a műemlékek állami központi bizottsága Bécsben megválasztotta Rómert magyarországi tagjai közé; a magyar archæológusok akkoriban mind szívesen vállalták el a conservatori és levelezői tisztséget, mert e tudományos érdekű testület kiadványai szívesen megnyíltak előttük, hogy hazai műemlékekről a külföldnek számot adjanak. Azonkívül e bizottság bécsi tagjai szívesen járták be hazánkat, mely akkor még tömérdek ismeretlen műemlék fölfedezésére adott alkalmat.

Eitelberger és Sacken a dunántúli vidéket is bejárták és leírták útjukat. Mennyivel lelkiismeretesebb volt náluknál Rómer, a ki pár évvel utánuk ugyan e vidékeket járta be, arra fényes bizonyíték az a kimutatás, melylyel Rómer a termé-

szettudósok 1863. évi vándorgyűlésén lépett föl.* Ezúttal Zalamegyéből nem kevesebb mint 39 román ízlésű és 34 csúcs-íves templomról értekezett, melyeknek létezéséről ő előtte a tudományos világ nem tudott semmit.

A legtöbb műemlék ugyan igénytelen falusi templom, de igaza volt Rómernek, ha azt tartotta, hogy tévedés volna csak a főmesterek remekeit tanulmányozni, szükséges a többi művészek emlékeit is figyelmünkre méltatni, hogy ha a művészet általános állapotáról hazánkban és azon színvonalról, melyre emelkedett, áttekintést kívánunk szerezni.

A magyar Akadémia archaeológiai bizottságába 1860-ban választották be és míg ő Pesten volt nem is volt e bizottságnak nálánál tevékenyebb tagja.

Mikor 1863-ban a bizottság előadója, Ipolyi, Egerbe tette át székhelyét, ő lön utódja és ettől kezdve tíz éven túl vitte a bizottság ügyeit oly ügyességgel és buzgalommal, melynek hatása az egész országban észlelhető volt. Tudott a szaknak jó indulatú, tevékeny barátokat szerezni, kik minden előforduló leletről s egyéb érdekes mozzanatról értesítették, és olyanokat, kik készek voltak kutatásokra, ásatásokra áldozni, sőt sokan Rómer lelkes buzdítása után beállottak gyűjtőknek és nem egy magángyűjtemény, mely az ország régészeti kincseit szétfoszlástól megóvta, épen Rómer hathatós szavának köszöni lételetét. Buzdító levelei, melyekkel vidéki munkatársainak közreműködését biztosítá, mindannyi hadüzenet volt a közöny és tétlenség ellen és a hazafias érzület, mely a hatvanas években hatalmasan újra ébredt, ezernyi leveleiben erős visszhangra talált. Mint a jó tábornok csapatjai minden mozdulatairól, úgy értesült ő segédei útján mindenről, a mi szakmája körében történt és adott róla számot az arch. bizottság ülésein, úgy hogy azon években, mikor ő volt az előadó, e bizottság tényleg azzá vált, a mivé alapítói, Wenzel és Toldy tervezték, az összes archaeológiai törekvések gócpontjává.

Az első ügyek egyike, melyekkel mint előadó foglalkozott,

* Zalamegye középkori építményei és azok jellemzése. M. Orvosok és term. vizsgálók . . . munkálatai. Pest, 1864. IX. k. 64—68. l. E nagy gyűlésen Rómer az arch. szakosztály jegyzője volt.

Mátyás király könyvtárának ügye volt. Az Akadémia e könyvtár fönmaradt emlékeinek fentartását már akkor nemzeti föladatnak tekintette. A már akkor tervezett konstantinápolyi expeditio ugyan nem jött létre; de Rómer magáévá tette a Corvina ügyét és egyik életföladatának tekinté e könyvtár irodalmi helyreállítását.

Már előbb is érdekelte, de ezután még inkább figyelt minden codexre, mely abból fönmaradt és számos kül- és bel-földi útjain a Corvinák fölkutatását sohasem hagyta figyelmen kívül.

Több alkalommal számol be az Akadémiának kutatásairól; nagy műve az évtizedek folyamában jelentékenyen gyarapodott újabb meg újabb adatokkal és mindig kedves gondolata volt, hogy e művét majd akkor fejezi be, mikor visszavonulva nyugalmas magányban a földolgozásra ideje marad.

Ez a reménye, mint sok más kedvelt eszméje, vele sírba szállott, a nélkül, hogy megvalósította volna; de élte végső szakaszában megnyugtathatta az az öntudat, hogy élte egyik föladatát reá ruházhatta más arra képes, munkabíró vállakra.

A Corvinák gyűjtése csak egy volt soknemű foglalkozása köréből. E műve mellett mindig egyidejűleg más három négy nagyobb művén és számtalan értekezésén dolgozott.

Az arch. bizottság kebelében 1863. táján került először szóba egy népszerű archæológiai kézikönyv eszméje; Rómer nem szünt meg ez életrevaló, igazi szükségletnek megfelelő tervet napirenden tartani. Három évig húzódott az ügy, míg végre, mikor a bizottság a terv megvalósítására az anyagi eszközöket is meglelte, megindította a «régészeti Káté és Kézikönyv»-nek gondolt vállalatát és három tagját bizta meg a mű megírásával. Rómer elvállalta az első részt, mely az őskort és ókort tárgyalta és a szaktársak, valamint a hazai közönség nagy örömeire, igen rövid idő alatt, 1865. karácsonyig be is fejezte. A «Műrégészeti Kalauz» I. kötete, mely így létrejött, 1866. óta a hazai olvasó közönség körében annyira elterjedt, hogy ma már a ritka munkák közé tartozik. Ez a szerény, 8 ívnyi munka Rómernek nagy becsületére vált, és a hazai szaktudomány igen jó hasznát látta. Ipolyi Arnold röviddel

a mű megjelenése után, méltányló cikkben, melegen üdvözölte a korszakos kézikönyv megjelenését és nem túlzott, mikor arra utalt, hogy akkortájt a külföldi szakirodalom nem birt az őskori archaeológiáról szóló kézikönyvvel, mely a maga nemében oly tökéletes és céljának, hogy a laikusokat az ősemlékek fölismerésébe bevezesse, annyira megfelelt volna. Rómer igénytelen formában és közérthető nyelven, lehető röviden elmondott benne mindent, a mit a hatvanas évek elején a hazai őskorról tudni lehetett. Oly könyvet adott a hazai laikusoknak, mely közel egy emberélet óta mindenkép bevált. Hazai szakirodalmunk épen e Kalauz alapján fejlődött nagyra és ha mai nap laikusnak kézikönyvet kell ajánlunk, azt tapasztaljuk, hogy még nincs oly kalauzunk, mely e régít helyéből kiszorította volna és bármi szerénynek lássék e népszerű könyv a mai magasabb színvonalon álló szakembernek, kétségtelen, hogy Rómer soknemű tudományos érdemei gazdag koszorújában ez az igénytelen útmutató a legjelentékenyebbek egyike.

Más hervadatlan érdeme volt néhány évvel utóbb az «Arch. Értesítő» megalapítása. Országos körutai alkalmával a tapasztalt zászlóvivő meggyőződött arról, hogy a bizottság organuma az Arch. Közlemények füzetei, csak igen csekély szakértő előtt ismert kiadvány, mely arra nem alkalmas, hogy a bizottság általa szélesebb körre hasson.

Tehát előállott a szükség arra, hogy a bizottság alapítson egy mozgékonyabb közlönyt, mely csekélyebb terimével, élénkebb modorban, sűrűbben megjelenve, pártfogók és tudománykedvelők megnyerésére, laikusok oktatására, az országszerte föl-föltűnő leletek és emlékek ismertetésére hathatósabb eszköznek kínálkoznék.

Így indította meg a bizottság Rómer javaslatára és az ő szerkesztése alatt 1868-ban, eleinte röpke ívek formájában utóbb mint rendes folyóiratot, az Arch. Értesítőt. Ott állhattam mint fiatal kezdő e folyóirat bölcsőjénél és mindennapi szemtanuja voltam, hogy mennyi munkakedvvel, minő önfölközléssel készítette a buzgó szerkesztő az ő lapját. Éveken át ő maga volt jóformán egyedüli megbízható munkatársa, alig-alig támogatta egyik-másik nevesebb archæologus, tudományunk

nagyjai féltették tudományos tőkájukat attól, a szemükben pazarlásnak látszó eljárástól, hogy a mint Rómer tette, úgyszólván napról-napra apró pénzben közzé adják. Csak lassan-lassan nevelt magának fiatalabb munkaerőket és vidéki szakkedvelőket, hogy ne legyen mindig kénytelen ívszámra maga megírni az értekezéseket, leveleket, vegyeseket, könyvismertetéseket és egyebeket. Néha közel volt azon végső ponthoz, hogy kétségbeesve fölhagyjon az írók közönye elleni örökös küzdelemmel.

Találók kifakadásai a közönség s az írók közönye ellen.

«Áldozattal (így mond) szerkesztem e lapokat, de ez a sokaság előtt *csak szellemi* áldozat, mert sajnálattal tapasztalom maig is, hogy a részvét, még a tudósok, a főbb iskolák, az olvasó egyletek részéről botrányig csekély — ennek okát barátim a politikában keresik, mely mindent elnyel, én abba helyezem, mivel a magyarnak a szaktudomány, a specialitás nem nyavalyája, nálunk még most is csak az az ember, ki mindenhez hozzá tud szólani».¹ Más alkalommal elkeseredésében ezeket írja: «Nekünk, valljuk meg igazán, a tudományos munka szaga is undort okoz és könyveket csak ajándékba fogadunk»² és ismét máskor így szól: «Máz, majmolás és hiú fitogtatás minden igyekezetünk, mely egyesek vállain — nyugszik és a népet vagy a nagy közönséget egészen érintetlenül hagyja. Míg tizen mindenben mindent tesznek és százan vagy ezeren füstölögve nézik — nem reméljük, hogy a rohanó Európával lépést tarthassunk! Elgázoltatunk vagy fürgébbek által félre tolatunk».³

Egy ízben így kiált föl: «Ha a tudományos pangás jövőre is így tart, mint eddig három köteten át voltam kénytelen tapasztalni, úgy az Arch. Értesítő czímű lapra ellenmondás nélkül oda írhatom *szerkeszti* helyett, hogy *írja* Rómer Flóris».⁴ Ezt bátran mondhatta, mert azon a hatvan iven, mely addig e folyóiratból megjelent, hatvannál több

¹ Arch. Ért. I. 1869. 300. l.

² Arch. Ért. I. 1869. 310. l.

³ Arch. Ért. 1872. 268.

⁴ Arch. Ért. III. 1870. 13. sz.

értekezés eredt az ő tollából és még kétszer annyi az apróbb közlemények száma: akkora termékenység, minővel Rómer kortársai között egy magyar tudós sem dicsekedhetett.

Megengedem, hogy a ki e dolgozatokat tudományunk mai magaslatáról bírálat alá vennie, sok kifogásolni valót találna bennük. Akadhat oly bíráló is, a ki az akkori A. Értesítőt nem is annyira szaklapnak, mint inkább encyclopædikus folyóiratnak mondhatná, melyben a múlt emlékei mellett, a szerkesztő minden egyébről is szól, a mi őt érdekli és a mivel olvasó közönségére hatni remél. Szó van itt néprajzról és műiparról, modern művészetről és pædagogiáról s a nemzeti szellem mindenféle egyéb nyilvánulásairól, olyanokról is, melyeknek nincs is mindig közvetlen vonatkozásuk a folyóirat címében szereplő archæologiára. Akad sok hazafias cikk, mely a hatvanas évek elegikus hangján elpanaszolja nemzetünk hátramaradását a művészetben és a tudományban. Máskor meg kis emberek apró érdemeit is méltányolja, sőt a jó ügy érdekében csekély embereket szerfölötti hiúságuknál fogva is iparkodik lebilincselni. Sokszor nem is annyira az értelemre, mint inkább a kedélyekre kíván hatni, és tekintve az elérendő czélt, melyre törekedett, igaza volt, hogy így tett. Jól ismerte az ő közönségét, azt a kegyes főurat, ki pillanatnyi szeszélylyel Rómer komoly tervei iránt érdeklődni látszott, ismerte azt a földbirtokos gentryt, ki azért járatta a folyóiratot, mert így európai embernek kívánt látszani, közéről ismerte a vidéki minden vallású lelkészeket, tanárokat és egyéb honoratiorokat, kik olvasói közé tartoztak, jó formán minden egyes előfizetőjét ismerte és mikor izgató, buzdító, feddő vagy dicsérő szavát emelte, tudta, hogy kinek írja kedélyre ható cikkét. Olvasó közönséget a tiszta tudomány magas, száraz tónusán nem lehetett volna teremteni. Nagyot lendített az ügyön, hogy a legnépszerűbb főherczeg is belépett munkatársai közé. József főherczeg leveleit* mindig hivsége sen közlé a szerkesztő a többi levelek során. Ezzel többi levelezőinek nem csekély örömet okozott, mert a midőn ő velök egy soron egy főherczeg is érdeklődött közös tudo-

* Arch. Ért. 1871. IV. 254; IV. 320.

mányukért, ők is inkább érezték a maguk közléseinek fontosságát.

Rómer maga is büszkén írja egy ízben: «Szegény kis szaklapocska! Tiéd a dicsőség, hogy munkatársaid sorába ily magas nevet igtathatsz».¹

Ily pártolás mellett nem is maradhatott el a siker és mivel a napi sajtó is nagyban fölkarolta a népszerűvé vált archæologiai tudományt, a IV. kötetben már így kiálthatott föl a fáradhatatlan szerkesztő: «Örömmel tapasztaljuk, hogy az elvetett mag a kellőleg művelt földben már-már csirázni kezd és hogy e téren a kitartás lassanként megtermi kedves gyümölcseit».²

A hatodik évfolyam elején az Arch. Értesítőnek már 173 előfizetője van; de ezenkívül az arch. bizottság tagjai, a lapok és sok bel- és külföldi tud. intézet és társulat ingyen kapták.

Most már nem állítja Rómer, hogy csak a szerkesztő olvassa a lapját, sőt ilyféle állítás ellen tiltakozik és így szól: «Tessék körül nézni a hazában és ha a támadó egyleteknek és a gyarapodó vidéki muzeumoknak, a sok vidéki levelezőnek nem az «Értesítő» a főrugója, biztatója, akkor mindezek a csodák a mesék országába valók».³

Mikor azután az első évek nehéz, úttörő munkája után Rómer úgy találta, hogy szakszerűbb értekezésekre is megjött az idő, az ő buzdító cikkeinek száma is megfogyott, az értekezések előadása tárgyyszerűbb lőn és tartalmuk mindinkább megfelelt a haladó tudomány igényeinek. Ő maga jól ismerte az európai tudomány vívmányait és gondja volt reá, hogy megfelelő adagokban az ő olvasó közönsége is értesüljön róluk. A folyóirat főérdeme azonban mindig az volt, hogy Rómer személyes összeköttetéseinél fogva szüntelenül értesült az egész országban előforduló régészeti leletekről és ásatásokról és így Értesítőjét a hazai archæologia nélkülözhetlen adattárává is tette.

¹ Arch. Ért. 1871. IV. 292.

² A. E. 1871. IV. 304.

³ A. É. 1872. VI. 60.

IV.

Még gymnasiumi igazgató korában foglalt állást a tudomány-egyetemen; eleinte mint magántanár bizonyította be képességét az archæologia tanítására, utóbb rendkívüli, 1868-ban pedig rendes tanár lön. Nagy szükség volt arra, hogy a Kiss halála óta éveken át árván álló archæologiai tanszék végre betöltsék. Folyóiratával képezhetett írókat, de igazi kutató tudósokat csak a tanári állásban nevelhetett. Itt érvényesülhetett teljesen az ő egyénisége, mely igazán arra volt teremtve, hogy tanítson. Gyűjtő szava közvetlenül talált rést hallgatói lelkéhez, autopsián alapuló benyomásai előadását élénkitették és mint bő tapasztalású régi tanár, biztos tapintattal mindig el tudta találni azt a mértéket, mely hallgatósága mindenkori fölfogása fokának megfelelt. Nem egyszer gazdag élettapasztalása készletéből fűszerezte magyarázatait és a rajzban való jártassága nehezebb problémák fejtegetésénél nem csekély előnyt nyújtott. Régi pædagogiai elvét, hogy a kirándulások fölfrissítik a fiatalság tanulási kedvét, az egyetemen is sikerrel érvényesítette. Mindig azok voltak legkedvesebb leczkéink, melyeket szívesen elbeszélgető tanárunk társaságában, az ó-budai síkságon vagy egyébütt, római vagy középkori romok közös szemlélgetésében töltöttünk. Előadásainak köre évről-évre változott és folyton bővült, úgy hogy azon tizenkét év alatt, melyet mint tanár az egyetemen töltött, jóformán az egész őskori, ókori és középkori archæologia anyagát kimerítette, a mellett értekezett ókori és magyar numismatikáról és a római fölirattanra is jutott olykor-olykor idő. Legszívesebben tartott oly specielis előadásokat, melyek a hazában létező emlékekkel állottak szorosabb kapcsolatban és ezek jártak a tanárra ép úgy, mint a hallgatóságra a legközvetlenebb haszonnal, mert ezekben a tanár eredeti tapasztalásait mondhatta el és így nemcsak ő reájuk nézve új, de általában ismeretlen emlékek sokaságába lettek beavatva, melyeken módjuk volt a tanár útbaigazítása szerint saját megfigyelő képességüket is fejleszteni. Rómer mint autodidakta talán a tudomány egyik-másik szakában, nevezetesen a classikai archæológiában, nem alkal-

mazta azt a szigorú methodust és rendszert, melyet Otfried Müller, Welcker és Jahn óta a classikai archæologusok kívált Németországban az antik emlékek magyarázatánál követnek; de ismervén a hatvanas években az egyetemre jutott fiatalság tudományos előképzettségének hiányait, azt tartom, hogy egy nálunk jóformán új tanszak megalapításánál, nem igen lehet oly követelményekkel előállani, melyeknek előbbre haladt nemzeteknél is szaktársaink csak néhány nemzedék után feleltek meg és azoknál is csak úgy, hogy mindegyik nemzedék híven tovább fejlesztette az átvett tudományos traditiót.

Hozzájárul, hogy a classikai archæologia tanítása a hatvanas években, mikor Rómer föllépett, kénytelen volt a legszükségesebb tanszereket nélkülözni, hiányoztak a szemléltető oktatáshoz megkívánt nagy képes munkák és egész Magyarországon nem létezett gipszmásolat-gyűjtemény, mely az antik-szobrászat világérdekű alkotásairól fogalmat adhatott volna.

Más hátránya volt Rómernek, hogy fiatalabb éveiben soh' sem volt alkalma a külföld nagy múzeumaiban az antik művészet maradványait élvezni és tanulmányozni és csak 1867-ben láthatta a Louvre, 1869-ben pedig Olaszország kincseit.

Sokkal tökéletesebb volt képzettsége a középkori archæologiában. Ebben már nem volt autodidakta. Jeles mestere, Ipolyi, kit élte végéig mindig nagy és gondviselésszerű ember gyanánt tisztelt, a tudomány ez ágában igazán tanítója volt. Sűrű utazásain az emlékek alapos ismeretét szerezhette meg, az akkor keletkezőben lévő középkori műtörténetet alaposan ismerte s az akkori legkiválóbb tekintélyek, Kugler, Schnaase, Viollet le Duc és Otte voltak előadásainál kalauzai. A középkori építészet az ő szemében az egyházi művészet betetőzése volt, oly ideálnak tekintette, melyen az utóbbi korok rontottak, azért a renaissancet és az utána következő barokk és rococo izléseket lelke egész erejével útálta. E gyűlölet nem egyszer kitör belőle, így egy ízben a Religio című lapban ezeket írja: «az egyházi művészetet is minden áron mezítelező világiassító kor — melyet a világboldogítók újjászületé-

sinek, renaissancenak szeretnek hívogatni — fattyú kinövésinek áldozatit, többnyire úgy találták és tán benső becsüket az egyházi archæologia teljes pangása miatt nem is ismerhették».*

Csak ily felfogás mellett érthető, hogy még Olaszországban, a modern renaissance bölcsőjében sem hatották meg a quattro és cinquecentisták remek alkotásai, hidegen maradt az ő legszebb műveik előtt és lelke csak a régibb egyházi alkotásokban talált megnyugvást és kielégítést. Míg e részben egészen az egyház középkori álláspontja hitvallójának bizonyult, elismeréssel tartozunk neki azon elfogulatlanságáért, melylyel menten minden egyoldalúságtól, az archæologia őskori részét művelte. Nem tanított ugyan soha olyant, a miért az egyház dogmáival ellentétbe juthatott volna, pedig épen az emberiség őskorának tartama, a kezdetleges ember műveltségi állapota és sok hasonló természetű kérdés könnyen ellentétbe hozhatta volna a tételes egyház fölfogásával, ezzel soha ellentétbe nem jutott, de másrészt soh'se vonta kétségbe a szabad kutatás jogát és soh'se habozott tudományos igazság gyanánt elfogadni mindazon eredményeket, melyekre szigorú módszeres megfigyelések alapján a tudomány eljutott és egyházi álláspontja soh'se bénította meg fejtegetéseit az őskori civilisatio legkényesebb természetű föltevéseiről.

Ez új tudomány művelésében nagy előnyére váltak korábbi természetrajzi tanulmányai, melyekre præhistorikus kutató minden lépten-nyomon reá szorúl s azért is alig voltak összes egyetemi collegiumai közt olyanok, melyek közvetlenül hallgatóságára és közvetve e tudomány honi fejlesztésére termékenyebb hatással lettek volna, mint ezek.

És azt lehet mondani, hogy soknemű érdemei közt az, hogy e tudományt egyetemi disciplina rangjára emelte, oly időben, mikor semmi európai egyetemen azt a kathedráról nem tanították, elévülhetlen érdemei közé sorolható.

E szakok fősorolásával még távolról sincs kimerítve azon félévről-félévre váltakozó soknemű collegiumok méltatása,

* Religio 18 . . 284. 1.

melyekben a fiatalságnak tanulásra alkalmat nyújtott. Tárgyalta ő az antik érmészetet, melynek az oly fönnen magasasztalt német egyetemeken már nemzedékek óta nincs képviselője és szabályos időközökben egy-egy félévet szentelt a hazai érmészetnek is és így gondoskodott róla, hogy a harminczas és negyvenes évek nagynevű úttörőinek, Weszerlének és Ruppnak idővel támadjanak méltó utódai és fényes bizonyíték tanári képessége mellett, hogy ezt a fölötté nehezen tanítható tantárgyat is, melytől laikusok rendszerint meg szoktak ijedni, élvezetessé tudta tenni leginkább az által, hogy az érmelek termékeit a középkor többi művészeti maradványaival hozta kapcsolatba és így ez igénytelen, gyakran egyhangúsággal fárasztó művekben is kimutatta a kor szellemét és fölfogását és őket a kellő műtörténeti keretbe helyezve, szerény köznapi jelentőségükön túl terjedő érdekes korjellemző emlékek gyanánt szerepeltette.

V.

Fontos akadémiai és egyetemi működésével a hatvanas évek vége óta (1869.) egyesítette a n. múzeumi osztályőri állást. Nemcsak eddigi szorosan tudományos érdemei tették erre méltóvá, de azon gyakorlati jártassága is múzeumok létesítésében és gazdagításában, melyeket fönn dicsértünk és a nemzeti múzeum körül korábban már két ízben becsülettel teljesített fontos szereplése. Először 1862-ben, mikor a nemz. múzeumi enquête jegyzője volt és évekkel utóbb, 1867-ben, mikor az országgyűlés megbízásából a párisi világkiállításra küldött múzeumi kincseknek ő volt az őre. A kiküldött tárgyakat ő maga válogatta ki, ott volt a magyarhoni őskor képviselőjére néhány érdekes kő- és bronzkori lelet, csupa oly idom, mely alkalmas volt arra, hogy a szaktársak az akkor Európában még ismeretlen magyarországi ősrégiségekkel megismerkedjenek és nagy súly volt fektetve arra, hogy a nemzeti múzeum egy főereje, az ötvösségi emlékek sora, díszes választékban érvényesüljön. Ezt a czélt nagyban elősegítette Rómer magyarázataival a helyszínén és francziául közzétett, ügyesen szerkesztett lajstromával.

Rómerre fontos volt e párisi tartózkodása. Ekkor először lehetett életében hosszabb ideig külföldön, láthatta, tanulmányozhatta a francia és közbeeső németországi múzeumokat és érintkezhetett különböző nemzetek szakembereivel, kikkel ezután is folytonos érintkezésben maradt. A kiállítás folyamata alatt részt vett a nemzeti ősrégészeti congressusban és ezúttal ügyesen szerkesztett értekezésben ismertette a magyarországi őskor emlékeit. Ez volt az első értekezés a nemzetközi irodalomban, mely hazánk tudományos törekvéseiről e fiatal tudományszakban alapos hírt adott és azért oly nagy hatást tett az érdekelt körökben, hogy ezután sokáig Rómer neve képviselte a külföld előtt a magyar őskori archæologiai irodalmat. Jó részt Rómer párisi működésének köszönhetette a nemzeti múzeum, hogy utóbb, mikor a nemzeti múzeumhoz jutott, a külföldi szaktársak e nemzeti intézetünket gyakrabban fölkeresték. Kiállítási tevékenysége meghozta Rómernek a kir. tanácsosságot és egy évvel utóbb, midőn a nagyérdemű Érdy János pihenni vonúlt, nem lehetett méltóbb utódja, mint Rómer. Nem szükséges Érdy érdemeit háttérbe szorítani, hogy Rómer tíz éves múzeumi pályája nagyobb dicsfényben ragyogjon. Mindegyik a maga idejében és az adott viszonyok között tehetsége szerint nagy szolgálatokat tett a nemzeti múzeumnak. Csakhogy Rómer kedvezőbb korban működhetett, mint elődje, mert ideális lelkesedéssel indult neki és megifjúlt erővel és az új haladásnak induló, nemzeties kor szelleme megdagasztotta az ő vitorláit, míg a szegény megtört Érdy szárnyaszegetten és bánatos szívvel tűrte végig az absolutismus hazafiatlan uralma korát.

Friss tetterő és önbizalom, remény a sikerben, tevékeny kitartás a kitűzött célra való törekvésben szükséges, ha a férfi komolyat, állandót kíván alkotni. Minderről Érdy rég lemondott, ellenben mindez a tulajdonság Rómerben meg volt, és a mikor a múzeumi állásban tevékenysége még az eddiginél is szélesebb keretet nyert, akkor oly termékeny tíz év indult meg életében, mely méltán bámulatba ejt, oly tíz év, mely Rómer eddigi lázas tevékenységén is messze túl tesz. Ő ekkor tanít az egyetemen, viszi az archæologiai bizottság

dolgait, szerkeszti és írja folyóiratát, újjá rendezi általvett múzeumát, közzéteszi róla kalauzát, levelez archæologiai ügyekben több száz emberrel, gyarapítja gyűjteményeit, nap nap után, minden órában minden kérdezősködővel szóba áll, kereskedőkkel alkuszik, szakembereket kalauzol, pártfogóknak udvarol és idejének ily atomistikus szétदारaboltsága közepette egymás után világgá bocsátja nagyobb műveinek egész sorát. Buzgón részt vesz a történelmi társulat megalakításában, és az első évben alig van a társulatnak szorgalmasabb előadója. Tevékenységének jellemzésére például idézek néhány hónapot az 1868-ik évből, a midőn a történelmi társulat megkezdte működését.

Mindjárt a februáriusi ülésen fölolvasta dr. Fraknoi Vilmos jelentését egy Rómában létező ismeretlen Corvin codexről, és ezután hosszabb előadást tartott a Tokaji Hegyalján és Pécs vidékén, valamint Erdélyben talált kőkori eszközökről, egyúttal bemutatott máramarosi és dunapentelei leleteket; márcziusban jelentést tett b. Nyáry Jenő pilini ásatairól, bemutatta Ebenhöch Ferencz koronczóvidéki gazdag őskori gyűjtését, és előterjesztette Budavárának Bécsben létező 1591. évi látképét.

Április elején fölásat ó-budai téglavetők telkén lelt római sírokat, a mikor az a szerencséje volt, hogy ő felsége a király is megszemlélte azokat. Májusban Csanádon jár, hogy megszemlélje a régi Szent-Gellért-féle templom helyét. Ugyancsak ez év tavaszán b. Eötvös József miniszternél kieszközölt 250 frtot, hogy Ó-Budáról szekér számra szállítsa a n. múzeumba a római föliratos emlékeket. Májusban Baján régészeti ásatásokat rendezett, és ellátogat ezután az ország nyugoti részeibe, megáll Bécs-Ujhelyen is, tartózkodik Sopronyban és Győrött és mindenütt gyűjt régészeti adatokat. Majd juniushban bemutatja a régészeti társulat ülésén Kelecsényi József nyitramegyei, Lehóczky Tivadar beregmegyei, Haan Lajos békésmegyei és Marosi János kishérvideki régiségeit.

Ugyanez évben bejárja a Marosvölgyet és Erdélyt, részt vesz a történelmi társulat kolozsvári ülésén, lehámozza sajátkezüleg a kolozsvári templom egyik kápolnájában a régi frescokat takaró mészréteget, visszajövet bejárja az Alföld

nagy részét, és mert mindez nem elég, megindítja az Archæologiai Értesítőt, szerkeszti a győri történelmi füzetek IV. kötetét, részt vesz a természettudósok egri ülésén, ott a régészeti osztály jegyzője, és ír czikkeket a Századokba, az Egyházi Lapokba, a Hazánk s a Külföldbe, meg a Vasárnapi Ujságba, megtartja akadémiai emlékbeszédét hű társa, Ráth Károly fölött, és referál ugyancsak az Akadémiában a Corvina ügyében tett újabb vizsgálatokról.

Így megyen ez év év után életének ez emlékezetes időszakában. Mintha egymaga egész nemzedékek mulasztásait kívánná pótolni, lázas sietséggel valósítja a költő szavát: «hat, alkot, gyarapít».

Régészeti társulatok és múzeumok alapítása ez időben valóságos szenvedélye volt. Kezdé Győrött, folytatta Pozsonyban, majd Buda és Pest városokat kívánja fölszóllíttatni, hogy gyűjtsék saját múltjuk emlékeit, kéri a primást, alapítson Pesten keresztény múzeumot. Szabolcsmegyében b. Vécsey József és Dr. Jósa Andrással megindítja a múzeumtársulatot, és ugyancsak 1869-ben az ő lelkes szava ébresztette a békésmegyeieket; tanítványai alapították a biharmegyei, vasmegyei és fehérmegyei egyesületet, és mikor 1869. őszén Abaujban tartózkodott, a Hernádvölgy mentén oly érdekeltséget tudott ébresztetni az általa nemzeti ügynek kijelentett hazai archæologia iránt, hogy nemsokára utóbb lelkes ügybarátai megalapíták a felsőmagyarországi múzeumot Kassán, Gödöllőn és a Tisza mentén is, Tisza-Füreden s a Tisza zúgban keletkeztek kutató és ásató társulatok.

Meggyőződését e vidéki mozgalomról egy ízben a következő szavakban fejezte ki: «A mint a test nemcsak szívből áll, melybe a vér összetódúl, de annak onnan ismét minden egyes tagba vissza kell áramlania, így legyen ez a tudományos mozzanatokkal is, — e tekintetben pártolom a decentralisatiót, hogy a vidéki tudománykedvelő saját tűzhelye közelében is szemlélhesse területe ritkaságait, azokat tanulmányozhassa és megóvhassa».*

Igaz, hogy gyakran az a láng, melyet Rómer ideális lel-

* A. É. 1869. I. 233.

kesedése ébresztett, csak szalmatűz volt; a hatvanas években még nem tartozott nemzeti tulajdonságaink közé, hogy tudományos czélért állandóan, tartósan tegyünk. Gyulékony lelünk szívesen fölmelegedett, mihelyt a haza czímén bármi közczélért lelkesedni kellett, de évek hosszú során át ugyanegy dologért érdeklődni és esetleg érte folyton áldozatokat hozni, ez már csak kevesebb számú idealista hazánkfiti dolga. Azért is sok e múzeumok és egyesületek közül csakhamar hasonló honi culturtörekvések sorsára jutott, az első alapítók néha még föntartották egyideig az élet fonalát, azután az ő buzgalmuk is lelohadt, és beállott a pangás, mely nem halál ugyan, de az életnek is csak külszínét, látszatát fitogtatja. Maradt azonban néhány társulat, mely szerencsésen túlélte első éveit, és fönmaradt néhány múzeum is, mely Rómer programját megvalósítja.

A régészeti múzeumok alapítása mellett más kedvelt eszméje a hazai házi ipar fejlesztése volt, melyet szóval és írásban szeretett hirdetni, és e kérdést közgazdasági oldaláról is szerette taglalni. «A legkisebb fagy vagy jégeső után éhezik a nemzet egy tizede, míg a többi szintén sújtott részek azt kénytelenek eltartani; és miért? mert a nép csak a földet műveli, azontúl pedig nyugszik, míg másutt egész éven át az asszonyok, leányok, gyermekek, öregek erejükhöz mért iparrággal foglalkoznak és legalább kenyerüket megkeresik».* A házi ipart régi mustrák gyűjtése és terjesztése által kívánta emelni, és maga is jó példával hatott, mikor a n. múzeum régiségtárában pompás népipari, keramikai, szövési és hímzési gyűjteményt alapított. Sok időt és fáradságot szentelt a hazai népipari emlékek gyűjtésének, mikor 1872-ben a miniszterium őt és Xantust a bécsi világtárlat magyar népipari osztályának szervezésével megbízta. A rendezők ez alkalommal fölosztották magok között az országot, és oly gyűjteményt hoztak össze mindennemű jellemző honi népipari czikkekből, minő soha előbb nem volt együtt. A közkiállításon annyira elismerték Rómer szakavatottságát, hogy a nemzetközi jury a házi ipari osztály (XXI. csoport) bíráló bizottságába válasz-

* A. E. 1869. I. 276.

totta és a jelentés megírásával őt bízta meg. Jelentése utóbb német nyelven jelent meg.* A mit Rómer és Xántus akkortájt összegyűjtöttek, hivatva volt arra, hogy a rég óhajtott magyar néprajzi muzeum alapjául szolgáljon.

A hazai népipar mellett a műipar és kapcsolatosan vele a rajzoktatás emelése is nagyon érdekelte. Mikor Bécsben a londoni South Kensington múzeum mintájára megalapíták a cs. k. iparművészeti múzeumot, szívesen beállott ez intézethez magyarországi levelező tagnak, mert azt remélte, hogy talán lehetséges e gazdag intézet gyűjteményeit a hazai ízlés emelése érdekében értékesíteni. Meg is próbálta Telepy Károlylyal együtt még a régi pesti műegyesület helyiségében rendezett iparművészeti kiállítás részére a közönség érdeklődését fölbresztetni. A hazai közvélemény akkortájt, 1869-ben, még nem volt ily kiállításra megérve, a kísérlet időelőtti volt, de a siker hiánya nem von le semmit Rómer azon érdeméből, hogy ezen a téren is későbbi rokon törekvések számára az út-törő szerepét vitte,** vihette pedig, mert mozgékony szelleme éber figyelemmel kísérte a külföld minden kulturális törekvését és mert műveltsége oly sokoldalú volt, hogy minden ily mozgalomnak rögtön fölfogta célját és horderejét. És mintha Rómer élő példa lett volna arra az élettapasztalati axiómára, hogy mindenki annak, a mit fiatalabb éveiben jól megtanult, valamikor hasznát veszi, ez időben, mikor más pályán régen kitűnt, természettudományi ismereteit ismét értékesíthette a pesti állatkert megalapításánál, melyben nem csak nagy kedvvel részt vett, de igazgatósági üléseire szorgalmasan eljárván, fejlődéséhez nem egy gyakorlati tanácscsal hozzájárult.

VI.

Bizonyára bámulatosnak látszhatik, hogy a hazai köz-művelődési mozgalmak és izgalmak központjában álló ember, mint Rómer, kinek a figyelme ezerfelé fordúlt, (akkor még)

* Bericht der Gruppe XXI. etc. Blätter für Industrie 1874. 15—18. sz.

** A. É. 1869. I. 248—249.

csöndes múzeumi lakásába visszatérve, meg tudta őrizni lelkének azt a nyugalmat, melyet a tudományos munka igényel, és képes volt időt szakítani arra, hogy a tudomány különböző ágaira terjedő, maradandó értékű művekkel gazdagítsa hazai szakirodalmunkat.

Nyilván sokkal többen ismerték Rómerben a jó tanárt, az ügyes arch. bizottsági szakreferenst, a nyilvánosság előtt folyton szereplő népszerű agitátort, mint a hányan benne a tudóst méltányolták.

A tudós működése mindig csak a beavatottak szűkebb körére számít. Így történt, hogy Rómer is népszerű cikkeivel nagy olvasó közönséget vonzott, de az ő népszerű cikkein túl terjedő szorosan tudományos termékeit, legfőlebb a beavatottak kicsi csapatja becsülte meg igazán.

Annál hálásabb föladat vár életírójára. E ponthoz érve, kötelessége kellő világosságot deríteni arra, hogy mit érnek tehát Rómer tudományos művei, és miben mozdították elő a tudományt?

Nagy érdemei vannak a pannoniai történet és helyrajz dolgában. Senki kortársai közül nálánál nem ismerte jobban a régi Pannonia maradványait és senki sem gyűjtött hazánkban nálánál több antik föliratot. Már Bakonyában sűrűn említi Veszprémmegye római temetőit, útait, halottas és áldozati emlékeit. A hatvanas és hetvenes években folytatta és kiterjesztette vizsgálatait és gyűjtéseit a dunántúli vidék többi részeire. A római limes hosszában létező számos erődített helyet földözött föl, számos belföldi útmaradványt constataált, és a legfontosabb két pannoniai város Bregetio és Aquincum helyrajzára az ő kutatásai és ásatásai vetették meg az alapot.

Megbecsülhetetlen az a föliratos anyag, melyet az idők folyamában gyűjtött és közzétett; a pannoniai közigazgatás, a vallási és polgári állapot, az ittlakók néprajzi viszonyai, a katonai rend és fölosztás, számtalan fölvilágosítást nyer e 300-nál több emlék anyagából, melyet Rómernek köszön a tudomány.

Már 1862-ben, mikor a muzeumi szakbizottság jegyzője volt, a föliratos emlékek összegyűjtését a múzeumban és kellő fölállítást javasolta; utóbb ő maga páratlan kitartással

gyűjtötte. Az ő érdeme, hogy már 1870-ben a n. múzeum római föliratos emléktára a legjelesb hasonnemű európai gyűjtemények közé tartozott. Jól esett neki tehát az az elismerés, melyet Ernest Desjardins, a francia-német háborúban itt rekedt epigraphus, e gyűjtemény iránt tanusított. Rómer nemcsak önmegtagadással pártolta Desjardins javaslatát, hogy e gazdag emléktárt vele együtt közzéteszi. Így jött létre 1873-ban a magyar könyvnyomdászat négyszázadik évfordulója alkalmából Desjardins francia munkája, melyet azután Rómer «magyarított, bővített és külön pótlékkal ellátott». Rómer ráírhatta volna a címlapra, hogy átdolgozta és javította Desjardin gyakran hiányos leírásait, hibás olvasásait és tökéletlen magyarázatait, mert a kritika, mely Desjardins művét irgalom nélkül elítélte, a mű magyar kiadásának nagy érdemeit és előnyeit a francia kiadás fölött készséggel elismerte. Nem csekély érdem az is, hogy azon másfél esztendő alatt, mely Desjardins hazamenetele és Rómer szövegének megjelenése között eltelt, több mint másfélszáz föliratos emlékekkel gyarapította Rómer a n. múzeumot, melyek mind az új kiadásban méltánylásra találtak. És alig pár évvel utóbb, 1875-ben ismét előáll egy tekintélyes sorozattal, melyben több mint félszáz köfeliratot és majdnem ugyanannyi téglabélyeget közöl.

Így Rómer tetemesen gyarapította schedáival azt a nagy Corpus inscriptionum latinarum-ot, melyen a berlini akadémia bizottsága, Mommsen vezetése alatt, negyven esztendő óta szakadatlan szorgalommal dolgozik, az egész antik világkör tudósainak támogatása mellett. A mai nemzedék, mely epigraphiai tanulmányait ez óriási apparatussal és az ezen alapuló számos tudományos segédkönyvvel végezheti, méltánylással tartozik azon szakférfiaknak, kik, mint Rómer is, a század elején működő Katanchich és Schönwisner után bekövetkezett hosszú pangás idején, hazánkban az epigraphikus tanulmányoknak a Corpus megjelenése előtt oly tetemes lökést adtak.

Méltánylásunk e férfiú rendkívüli munkaereje iránt még inkább gyarapodik, ha meggondoljuk, hogy a mit hazánk ó-kori multjának földerítése érdekében tett, összes működésének csak parányi része volt.

Ép annyit tett ő hazai műtörténetünkért. Különösen a középkori egyházi építészet és festészet, az iparművészetek közül pedig az ötvösség és az ércművesség voltak kedvelt foglalkozása tárgyai.

Első dolgozatai hazai templomokról még a hatvanas évek elején jelentek meg, azóta szüntelenül gyűjtötte az anyagot a középkori festészet ismertetésére, és 1874-ben végre, több mint tíz évi kutatás után, kiadta «Régi falképek Magyarországon» című díszes művét. A XIII—XV-ig terjedő századból való kilenczvennél több érdekesnél érdekeseb emléket tár föl a hazai kutatók előtt, s a legtöbb olyan, melyről ő adott legelőbb hírt a világnak. Bizonyára nem csupa remekmű, a mivel itt megismerkedünk, a legtöbb félreeső falusi templomok falain maradt fenn, de annál erősebb bizonyíték arra, hogy a hazai középkorban léteztek egész nagy festészeti iskolák, melyeknek nyomait érdemes fürkészni. Rómer az ország nyugoti részén bírt egy ily festészeti iskolát megállapítani, és egy másiknak az éjszakeleti vidéken, szatmármegyei s szomszédos megyei templomokban akadt bizonyítékaira. A festmények tárgyai többnyire hazai legendák, különösen az országszerte tisztelt Szent-László életéből vannak merítve, a művészek tehát nem voltak bevándorlott idegenek, hanem hazai papok és laikusok, kik ismerték a magyar egyház külön tradícióit. A nagy munka, mely mindezekről részletesen számot ad, nem éri be azzal, hogy a festményeket pontosan leírja, de a szerző e képes emlékeken kívül magukra a templomokra, a bennök fennmaradt régi építészeti részletekre is kiterjed, legtöbbször alaprajzokat és architektonikus fölvételeket is közöl, és így művében a legérdekesebb építészeti monographiák egész hosszú sorozatát állítja össze.

E főművéhez méltóképen sorakoznak tanulmányai a hazai téglaeépítészeetről, a hazai fatemplomokról, a zala- és somogymegyei épületekről, és mikor mindezekről és még számos egyéb hazai templomról a cikkek egész hosszú sorát közzétette, föllépett 1876-ban az Arch. Közlemények tizedik kötetében más száz hazai régi templom monographiájával, mire sűrű útazásain jegyzőkönyveiben az ország minden vidékén gyűjtötte volt össze az anyagot. Gyakran nem éri be

az emlékek archæologiai méltatásával, hanem kiterjeszkedik azok történeti jelentőségére is, és néha, mint az árpási apátság emlékeinél, mindjárt a zárda századokon keresztül kifejlődött összes történeti vonatkozásait vonja belé előadása keretébe. Ilyenkor érzi az olvasó, hogy a szerző oly annyira bővében van az anyagnak, hogy alig bír rajta uralkodni. Máskor egy egész város műemlékeivel ismertet meg: ilyen Pozsony műemlékeinek monographiája, melyet még 1865-ben írt, és melynél teljesebbet még manap sem birunk Pozsonyról.

Budapest régi emlékei mindig nagy vonzerővel voltak reá. Ő földözte föl 1864-ben Pest városa legrégibb magyarkori emlékét, a plébánia templom egyik tornyában fönmaradt XIII. századi falrészletet; gondos figyelemmel kísérte a város régi falainak lebontását (1864), s ismételten értekezett az Akadémiában a régi Pestről (1871), fölföldözte annak becses régi látképét és e tanulmányai közben a fővárosi levéltárban Pest multjára nézve számos becses följegyzésre akadván, 1873-ban közzétette «A régi Pest» című érdekes kötetét.

A templomokban előszeretettel kutatta föl a síremlékeket, az egyházi készleteket és leltárakat s e kutatásai után számos autopsián alapuló leirással gazdagította az irodalmat. Kezdte a negyvenes években Zudar síremlékén, folytatta Kinizsi és sok más jelesünk síremléke ismertetésével. A hazai ötvösséget sok becses adattal gazdagította, leirta a németjarendorfi remek szentségmutatót s a bényi kelyhet s közzétette a győri egyház és a pozsonyi káptalan egyházi készletének régi leltárait; végül figyelmeztetett számos érdekes középkori miseruhára és adott róluk mintaszerű leírásokat. Kedvencei mégis a régi harangok, keresztelő medenczék és régi ágyúk voltak és a hazai bronzöntés hajdani virágzó állapotára országszerte szerezte össze a legérdekesebb bizonyítékokat.

A régi falfestmények és síremlékek tanulmánya révén a hazai öltözet története felé is fordult figyelme és e tárgygyal különösen a hetvenes évek eleje óta foglalkozott behatóbban, a miért is, mikor rendes tagsági helyét elfoglalta az Akadémiában (1872.), székfoglalója a régi magyar jelmezről szólt, melyet azonban csak kivonatban ismerünk. A viselettel együtt maguk a régi arc képek is érdekelték; többször értekezett

Mátyás és Beatrix, valamint Ulászló és gyermekei régi képeiről. Az ő törhetlen buzgalmának köszönhető, hogy létrejött a bécsi képes krónika másolata a n. múzeum számára.

Nincs a historiának oly segédtudománya, melyet Rómer legalább egy-két figyelemre méltó cikkel ne mozdított volna előbbre. Az Arch. Értesítő első folyamaiban sűrűen követték egymást pecsétteni közlései, voltak czímertani fejtegetései is, és fontosak különösen az Arch. Közleményekben s az Értesítőben közzétett numismatikai értekezései római leletekről, csakúgy mint a hazai, kivált árpádkori érmészetről, melynek a hatvanas és hetvenes években ő volt a legszorgalmasabb művelője irodalmunkban. Ugyanoly úttörői szerepet tulajdonítottak neki a hozzáértők, a hazai bibliographiai irodalomban. Voltaképen ez a szakma volt a legrégibb kedvence. Még kispap korában a pannonhalmi könyvtár-rendezéskor ismerkedett meg elemeivel; és mikor élete derekán a történet műzsájához visszatért, a győri káptalani könyvtárban őrzött Corvincodex ismertetésével köszöntött be a könyvtár-tudósoknál. Azóta ők is magukénak vallották; a Corvina nemtője bűvkörébe ragadta és nem is bocsátotta ki élte végéig. Sokszor jártam véle a hazában, sok külföldi útjain kísértem végig és gyakran bámulattal voltam szemtanúja, mikép vett erőt rajta két szenvedélye: a harangisme s a Corvina. Egy-egy középkori harang fölíratának megfejtése avagy egy corvincodex szemlélete képes volt véle az út minden fáradalmát, minden szellemi és anyagi táplálékot elfelejtetni. Egy-egy corvincodex fölfödözése esemény volt életében; sietett róla az Akadémiában, hirlapokban vagy folyóiratokban a világot értesíteni. Corvincodexekért bejárta Európát Rómától Pétervárig, mindenütt összehasonlította a nála lévő Vogel és Simonyi-féle jegyzeteket, javítgatta őket és mérőpálczával kezében, a képzelhető legpontosabb leírásokat szerkesztette róluk. A hová személyesen nem mehetett, oda írt és kedvelt Corvinája érdekében évtizedeken át óriási levelezést tartott fön­n a világ minden tája felé, könyvkereskedőkkel, írókkal, könyvtárnokokkal. Képzelhető, hogy enynyi fáradság után minő igazolt volt öröme és öntudata, a mikor 1876-ban az Akadémia nagygyűlésén 97 Corvincodexről számolha-

tott be, melyek közül 30-at már részletesen ismertetett az előtt, a többinek leírását pedig nagy műve számára tartotta fenn.* Ugyanez évben, mely Rómerre oly sokszorta emlékezetes volt, megindult a «Magyar Könyvszemle» s ez új tudományos folyóirat első számát Rómer közleménye nyitotta meg s ez értékes folyóirat az ő tollából azután is, több becses könyvészeti adalékot hozott.

Tudományos pályáján 1876-ban érte el a legnagyobb sikert és elismerést s azt azon tudománynak köszöné, mely felé legkésőbb fordult: az őskori archæológiának. A Bakonyban jóformán csak homályos sejtelme van róla, de már gyűjtős cserepeket és kőszerszámokat, Pestre jutván előtte volt a n. múzeumnak már akkor is jelentékeny gyűjteménye, melyet Kubinyié, Jankovich s Érdy János alapítottak meg. Irodalmilag csak 1865-ben kezdi igazán fölkarolni e tanulmányt és 1868-ban már közzéteszi ősrégészeti kalauzát. Érdeklődése csak most ébred igazán az őskori emlékek iránt, mikor látja, hogy kalauza minő sikerrel jár és mikor 1869-ben Párisban az ősrégészeti congressuson értekezése a magyar őskorról oly elismerést aratott. Ettől kezdve lapokban és vándorgyűléseken: Fiumében, Egerben és Grátzban a hazai kő- és bronzkorról értekezik, halmokat ásat, az őskori agyagművességről, az obsidian pengékről, a geologiai archæológiáról ír és előszóval értekezik. Így készül ő és készíti elő a hazai közönséget s a külföldi tudományos közvéleményt nemzetközi ősrégészeti congressusra, melynek Budapestre való meghívásában, itteni szervezésében és nagyszerű sikerében Rómert illeti meg az oroszlanrész és érdem.

A külföldön a hetvenes években Rómer tudományos hírneve már meg volt alapítva, a legtöbb szaktárs személyesen is ösmerte, csak így érthető, hogy mikor Rómer 1875-ben a nemzetközi ősrégészeti congressus stockholmi gyűlésén megjelent, egyhangulag elfogadták javaslatát, hogy a congressus a következő évben Budapestre gyűljön. Nagy bátorság kellett hozzá ifjú hazai tudományunkat ily világra szóló

* Csontos János Rómer Flóris emlékezete. Magyar könyvszemle. XIV. k. 321—326. l.

próbának kitenni, pedig Rómer öntudatában volt azon óriási föladatnak, melyet magára vállalt, mert tudta, hogy csak ő tőle függ a nagy vállalat sikere vagy kudarca.

Ugyanakkor Stockholmban hazánkon kívül Oroszország is szóba jött mint gyűlő hely. De ez óriási birodalom tudósai azt jelentették ki, hogy «még nem készek». Mekkora merészségnek látszhatott egy kis nemzetnek velök szembeszállani! És ime mégis mikor 1876. szeptember 9-ikén a nemzetközi congressus a múzeum nagy termében ünnepélyesen megnyílt, büszkén mondhatta a főtitkár Rómer: «elkészültünk, beváltottam szavamat».

Beválthatta, mert másfél évet életéből teljesen ez ügynek szentelt és ez idő alatt akkora tevékenységet fejtett ki, a minőre csak ő volt képes. Járt kelt az országban, buzdított és gyűjtött, rendezett ásatásokat, folytatott ezernyi számra menő levelezést, gyűjtötte mindennűnen Magyarország ősrégészeti térképére az adatokat és végezte a szervezéssel és adminisztrációval járó ezernyi kicsi és nagy dolgokat. És mikor a congressus megnyílt, ott állott mindenki előtt hazánk nagy prähistoriai mappája, a bámuló tudósok örömmel legeltethették szemüket egy kiállításon, melyben sok ezerre ment a prähistorikus tárgyak száma, és az ország minden vidékéről eljöttek hazánkfiai, hogy szem- és fültanúi legyenek azon elismerésnek, mely Rómert érte, mikor főtitkári beszámolóját felolvastván; az egész nemzetközi hallgatóság lelkes riadó tapsokba tört ki.

Európai szaktársainak elismerése e napon legszebb jutalma volt lángbuzgalmáért, melylyel tíz év óta honunkban a prähistoria új tudományát felkarolta.

A székhelyen tartott ülések után következtek az ország különféle vidékeire rendezett kirándulások, melyeket mind Rómer gonddal és ügyességgel előkészített és a magyar zamatú társadalmi szórakozások, melyeket az egybegyűlt vendégek szintén hálával fogadtak.

Ez emlékezetes napok tárgyalásait és eseményeit megörökíti azon emlékkönyv (Compte Rendu) I. kötete, melyet Rómer alig egy évvel a gyűlés után francia nyelven közrebocsátott. Az elsőt utóbb követte a második s abban Rómer közzé-

tette fölötte becses dolgozatát az általa tíz éven át gyűjtött præhistorikus adatokról, áttekintést nyújtván benne a magyarországi ősi várdombok- és sánczokról, a halottas és egyéb őshalmokról, a kovakő és obsidian eszközökről és a magyarhoni terramákról. Ez volt egyúttal Rómer utolsó nagy irodalmi műve, melylyel Budapesten pályáját befejezte.

Ittléte utolsó szakaszában, 1877. márczius 1-én, a magyar történelmi társulatnál nagyfontosságú javaslatot tett. Figyelmeztette a társulatot azon jelentékeny történetianyagra, melyet 1872 óta kihalásra ítélt honi iparos czéhek régibb szabályai és iratai a régi hazai iparos élet ismeretére nyújthatnak. A társulat át volt hatva e figyelmeztetés fontosságától és nyomban elhatározta egy czéhbizottság kiküldését, melynek ez anyag gyűjtése és földolgozása leendett föladata. Nem volt Rómer hibája, hogyha e bizottság soh'sem kezdett működni; egyébiránt bizottságok úgy sem teljesíthetnek ily természetű munkát. De meg volt adva a lökés az ipartörténeti irodalomra, mely azóta fejlődött és melyben Rómer is serényen közreműködött. Két értekezésével, mely az ötvösczéhek szabályaira vonatkozik, mutatta meg a módot, mikép kell e becses anyagot kiaknázni; akadtak azután szorgalmas utódai, kik nyomdokait híven követték.

Mikor így végig tekintünk Rómer tudományos művei hosszú során, lehetetlen nem látnunk, hogy mind e munkálatai befejezetlen torsók. Egyik sem dicsekszik a kerekded forma tökélyével. Mindegyik befejezésre, továbbvitelre vár: csupa cly hiány, mely a laikusnak is szemébe tűnik és a mely miatt e művek tudományos értéke fölött is gyakran oly elágazó volt a közvélemény szava. De a mikor e hiányok miatt egyik másik szaktársunk hajlandó volt Rómer tudományos érdemeit kisebbíteni, kérdjük, volt-e magyarhoni kortársai között szakember, a ki az általa művelt speciális tudomány-szakokban külön munkával gazdagította az irodalmat? Volt-e, a ki hazánkfiái között többet tett Pannonia tudományos föl kutatása dolgában, volt-e, a ki a magyar érmészetet, a magyar viselet történetét előbbre vitte és vajjon tett e valaki többet a hazai őskor s a hazai középkori festészet dolgában? Bizonyos, hogy a haladó tudomány mind ez ágakban

tökéletesebb műveket fog létesíteni, mint a minőket ő adott, de bárki veszi föl újra a fonalat, kénytelen lesz ott megragadni, a hol ő elhagyta és munkájánál minden követője háláosan el fogja ismerni, hogy Rómer, ha nem volt is mindenütt kezdő és úttörő, de irányt mutatott és anyagot gyűjtött. Vajjon, ha ő e soknemű munkát el nem végezte volna a legheterogencbb természetű szakokban, más teljesítette volna-e? Ki bír e kérdésre igenlőleg válaszolni?! És vajjon czélszerűbb lett volna-e, ha ő inkább egy szaknál maradván, teljes erővel azt művelte volna egész életében és abban törekedett volna a legmagasabb tartalombeli és formai tökélyre? Azt mondják, a kik így vélekednek, hogy ilyformán Rómernek legalább *egy* műve tartotta volna meg classikus értékét hosszú, elláthatatlan időkre. De ki meri állítani, hogy hazánkban húsz esztendővel ezelőtt ily mintaszerű mű létesítése lehetséges volt? Vagy lehet-e fényes palotákat építeni ott, a hol sem a kőbányák nincsenek megnyitva, sem az anyag nincs összehordva?

Hisz még most sem lehetséges, a mit némelyek Rómer-től követeltek; még most is majdnem minden téren a készülés szakában állunk. Azért adjunk hálát a gondviselésnek, hogy tudományunknak ily előharczost adott, a ki segített leküzdeni nemzetünk legnagyobb belső ellenségeit, a közönyt és a tétlenséget, a ki segítette megteremteni azt a lüktető életet, mely alkotásra hajlandó és a ki az új nemzedéknek a tudomány mérhetlen mezején számtalan ösvényt nyitott, mely előbbre viszen. Majdnem minden szakban, melyet ő mívelt, akadtak munkaképes utódai. Még megérhette az ő emelkedésüket, örömmel és meleg érdeklődéssel kísérte munkásságukat és minden újabb mű, mely a gyorsan fejlődő irodalmat előbbre vitte, nem szomorúságára, de folyton fokozódó öröme volt, mert mindegyik abból a talajból nőtt ki, melyet évtizedeken keresztül az ő munkás keze termékenyített.

VII.

Eljutottunk munkás életének utolsó szakához. 1877-ben lemond fővárosi nyilvános állásairól, ott hagyja az egyetemet,

ott a n. múzeumot, elválík Budapesttől, hol életének 17 legtermékenyebb évét töltötte és letelepedik Nagyváradon.

Visszavonulását már két évvel előbb készítette elé, a mikor (1875-ben) a szent Benedek-rendből kilépett. E ténye nem lepte meg kortársait. Ugyanezt akarta megcselekedni húsz évvel előbb, mikor fogságából kiszabadulván, szerzete a felségtől megkegyelmezett tagját nem a hazafias martyrium dícskoszorújával tüntette ki, de előbb vezeklésre s utóbb keserves bujdosásra kényszerítette. Akkor nem sikerült békőitől szabadulni.

Azóta, húsz év alatt az üldözött barát fölküzdötte magát a hazai tudomány és társadalom vezéregyénéi közé és a tiszteletből, mely egyéniségét környezte, a szerény szerzetesi ruhára s a rendre is, melyet az képvisel, háramlott fény. A rend élén ez időtájt Kruesz Kryzosztom állott, az a kitünő főapát, ki maga is kitünő tudós létére legvallásosabb egyházi férfi volt.

Ő tudta mit veszít a szerzet Rómerben, — és ha nehéz lelki küzdelem után mégis megadta neki az elbocsátást, tette, mert meg volt róla győződve, hogy Rómer nagyérdemű munkásságával a szerzet szolgálatában és azután a szerzettől távol, leszolgálta azt a tartozását, melyel minden szerzetes az ő rendje iránt le van kötve. És Rómer ezúttal talált is püspököt, a ki az elbocsátott szerzetest tárt karokkal megvéjébe befogadta. Ipolyi Arnold, Rómer fiatalkori barátja és első tudós mestere volt e püspök.

Ipolyinak nem sokára alkalma volt az új áldozárt egyházi kitüntetésben részesíteni. Egy gömörmegyei elhagyott, de érdekes kis falusi templom, a jánosi régi apátsági templom után, kapta az apáti czimét. Már 1872-ben érdeklődött Rómer e templom iránt, mikor br. Nyáry Jenő a templom bedüléssel fenyegető tetejére gyűjtést kezdeményezett.* Most Rómer lelkes gondjai alá vette a románkori stílű kedves kis alkotást; lassan-lassan nemcsak teteje, de falai, oltárai, üvegablakai is helyreállottak a régi izlésben s mindezt a szegény jánosi apát nagyrészt a magáéból, részben pedig adományok-

* A. É. 1872. VI. 141.

ból cselekedte meg, magára nézve tetté változtatván azt a szavát, melylyel az egyházi javadalmak birtokosait mindig gáncsolta, mikor pusztúltni engedték régi egyházaikat.

Röviddel a budapesti congressus után Lipovniczky a Váradon főnnálló irodalmi kanonokságok egyikére hozta javaslatba. Méltóbb szakember ritkán kapta e kitüntető jutalmat, mint ezúttal Rómer. Későn bár, de szerencsére nem elkésve cserélhette föl eddigi szerény javadalmú két állását és túlfeszített munkásságát, sokkal kedvezőbb anyagi javadalommal és csöndesebb működési körrel, melyben azután még egy évtizeden túl élvezhette a nemzet jobbjától tisztelve munkás nyugalját.

Budapesti barátainak és tisztelőinek nagy serege megédesítette neki a válás utolsó perceit; 1877 december 18-án az egyetem, a múzeum a főváros tudományos társulatai s a hatóságok képviselői mintegy családi ünnepélyre gyűltek össze, melyben Rómer, ha nem lett volna is előbb róla tudomása, meggyőződhetett a legmelegebb szeretetről és legőszintebb rokonszenvről.

És a minő kedveltségnek örvendett Budapesten, ugyanoly szives vonzalmat tudott Váradon is ébresztetni, nem csak azért, mert derült kedélye itt is soká állandó társa volt, de azért is, mert állását oly beneficiumnak tekintette, mely a jótetés keresztény erényét kötelességévé tette s végül azért kedvelték, mert itt is, kivált az első években, mikor még teljes erejének örvendett, sok üdvös közügy mozgatója volt.

Váradon a legrövidebb idő alatt gyökeret vert. A hogy fiatalabb éveiben Győrött és Pozsonyban, úgy most élte alkotmányát hű volt élete legfőbb elvéhez, hogy a hová a gondviselés helyezte, ott derekasan betöltse helyét. Egyházi kötelességei lelkiismeretes teljesítése után tehát itt is magántanulmányai, a közügy, a társadalom között osztotta meg idejét. Csakhamar általánosan kedvelt egyéniséggé lön és oszlopos embernek tekintették, kinek minden téren jó hasznát vették. Mint olyant beválasztották a városi törvényhatósági bizottságba, főtámasza volt a várost szépítő társulatnak és a biharmegyei népnevelési egyesületnek. Valamennyi társulat között azonban mégis a biharmegyei régészeti és történelmi egyesü-

let állott legközelebb szívéhez és alig félévvel azután hogy Váradon megtelepedett, rajta volt, hogy a szunnyadó együletet új életre ébreszsze. Rendezett régészeti és iparművészeti kiállítás és a kiállítással kapcsolatosan nyilvános előadásokat, melyek a kulturális ügyekben némileg lanyha közönséget kissé fölélesztették. Tíz évig vitte Rómer ez egylet ügyeit és itt is, mint hajdan Győrött, emlékül hagyott az utókorra egy csinos múzeumot és működéséről tanuskodik egy évkönyv, melyben 1888-ban mondott elnöki beszédén kívül három élénken irt cikk mutatja szellemi frissességét, melyet többszöri bénulás daczára meg tudott óvni.

Közkedveltségére alig birnék ez időből találóbb adatot emliteni mint azt, hogy még a cs. és kir. hadsereg főtisztei is szívesen keresték föl vendégszerető házát és az ő kérésükre történt, hogy Rómer a katonai művelődési együletben kétízben tartott előadást, egyik szólt az őskori erődítésekről, a másik a rómaiak hadügyéről. Püspöke és kanonoktársai szívesen éltek tanácsával, kivált művészi ügyekben; az ő javaslatára s az ő fölügyelete alatt folyt a püspöki palota s a székes templom helyreállítása és mikor a régi várban szt. László templomának romjai előtűntek, társai őt bízták meg, mint a káptalan leghivatottabb emberét, az ásátások vezetésével (1882—83). Ásátásairól közzétette előleges jelentését, de kimerítő műve nem jelent meg. E művében hátráltatta két más munkája, melyen azon időtájt egész erővel dolgozott, egyik Zalamegye monographiájának I. kötete, másik Biharmegye régészeti leírása, melyre folyton készült.

Régészeti kutatásai mellett a néprajz is mindig érdekelte; tanuskodik erről számos cikke, melyet váradi lapokban közzétett és egy érdekes fényképi album biharmegyei népviseletekről, melyet a budapesti kiállításra (1885.) küldött.

Magas kora daczára nem riadt vissza attól, hogy a Lissabonban tartott nemzetközi ősrégészeti congressusban részt vegyen (1880), melyről utóbb beható jelentést tett közzé. Hálával említi, hogy József főherczeg levelei Mádriddban és Lissabonban mennyire könyítették útját és hogy a két portugalli király minő kitüntető fogadtatásban részesíté a szaktudósokat.

1885-ben a magyar országos régészeti közgyűlés egyik elnöke volt; akkor adta elé vallomások czimén élte folyamatát és megható volt, a mint nyilvánosan hálát mondott azon férfiaknak, kik őt tudományos pályáján gyámolították.

1888 ban a természettudósok tátrafüredi nagygyűlésén vett részt és Liptó megyében a mahalfalvai hradiszko őstáborát kutatta át. Alighanem ez volt utolsó régészeti szakvizsgálata, melyet kérésünkre, bár akkor már nagyon nehezeire esett, szívesen és szokott buzgalommal teljesített.

Ez évben még megadatott neki az öröm, hogy aug. 15-én megülhesse 50 éves áldozásának évfordulóját. Az üdvözetek egész árja hozta meg neki az ország minden részéből barátai, ismerősei szeretetének megható bizonyítékát; de egy sem hatotta meg annyira mint egykori fenséges tanítványának sürgönye! Ez volt talán az utolsó nap a mikor igazán boldognak érezte magát, mert a mióta 1886-ban szeretett püspöke Ipolyi, kihez oly hálásan ragaszkodott, megdöbbszent gyorsasággal sirba szállott, gyakran mélabús hangulat vett rajta erőt, gondoskodott sírhelyéről, sőt síremléket is rendelt magának. Szomorú sejtelmek csakhamar teljesültek, 1889. évi márczius 18-ikán örökre lehunyta szemét.

VIII.

Jó szívű ember, kipróbált jeles hazafi, igazi keresztény lelkületű pap volt. Gyöngéd szeretettel csüngött övéin. Minő meghatóan nyilatkozik, mikor fölszentelése 21 ik évfordulóján róluk megemlékezik: «Mi a 21 év, mely előtt megáldám szeretett szüleimet és szép reményű fivéreimet? — és most magam állok megfosztva mindentől, mi embernek drága lehet, koros, gyengélkedő anyámmal, azon egyedüli szalaggal, mely leköt e nekem, mint sok másnak csak csalódást nyújtott világhoz.» E csalódások daczára menten tudta tartani kedélyét keserűségtől és jót tett mindenkivel, a ki szívéhez tudott férni. Pedig hogy mi könnyű volt e jó szívben rokonszenvet vagy irgalmat, barátságot vagy könyörületességet kelteni, azt mutatja jó barátainak és tisztelőinek óriási serege, mely mindenütt, a merre az országban járt, tárt karokkal fogadta és

mutatta a szegény sorsu könyörgök nagy száma, mely budapesti szállásának, mely nagyváradi házának küszöbét ellepte. Hány szegénysorsú deák részesült támogatásában, hány régi honvédtársát segítette, mindezt csak kevés közelálló barátja tudta.

Semmit sem ígért könnyen, de mindig híven állotta szavát, és jelszava «szóval tettel» egész életpályáján minden irányban életelve volt. A munkát mindenekfölött szerette és Rousseauval csak a munka változatosságában, nem a tétlenségben kereste pihenését. De a világot nem kerülte. Szerette a társadalmi örömeket, mert víg kedélye nem remeteségre volt teremtvé; jó kedélyének, kitünő társadalmi tehetségének, meg páratlan szívósságának köszönhetette mozgalmas pályáján sikereinek és népszerűségének javarészét. Sűrű útain, korábbi években, kedvessége daczára, tudományos foglalkozása miatt nem egyszer történt, hogy az ő rovására szánt éretlen élczek célzáblája lőn. Legtöbbször olympusi nyugalommal tűrte, de a minő kedves volt rendszerint a humora, ilyenkor háborgó zivatarként tört ki belőle méltatlankodása és cikázó villámokat szórt a gúnyolókra.

Bátor és szókimondó volt Rómer mindig, megvolt a bátorsága, hogy évszázados előítéletekkel szembeszállani merészeljen. Húsz évvel ezelőtt hazánkban nem csekély dolog volt a nemzet kegyelete által szentesített tévedésekkel szemben kimondani az őszinte tudományos meggyőződést. Bátran szállott síkra az erdélyiek három előitélete ellen. Egyik a deési emlékhez fűződik, hol őseink megszállottak volna, második a demsusi templomhoz, melyet még most is sokan római eredetűnek hisznek és harmadik a híres rabonbán poharának legendája. «Ezek, így mond egy ízben,* egy kritika nélküli korszakban oly nemzeti nimbuszt öltöttek, hogy ahhoz magyar embernek nyúlni szentségtöréssel határos.» És mégis előbb utóbb e dolgokra nézve tisztába kell jönni és kijelenti erről a rabonbán pohárról «minden jobbra-balra kacsintgatás nélkül,» hogy az XVI. századi kókusdió pohár, a minő sok van a n. múzeumban.

* Arch. Ért. 1869. I. 250.

Valljuk meg — így fejezi be hosszabb fejtegetését — akár mily nehezünkre essék s akár mily kegyelet ellenes merényletnek lássék — azt, hogy a mit eddig rabonbánok poharának tartánk, valósággal nem az.

S ezt merte Rómer kijelenteni Orbán Balázs könyvével szemben,* mely maga oly nagy kegyelet tárgya volt szűkebb hazájában a székelyföldön.

Máskor ugyanoly bátorsággal szembeszáll tévedéseken alapuló egyházi traditiókkal. Így a mikor a tévesen szent Erzsébetnek tulajdonított kőszegi misemondóruha késői voltát bizonyítja és a szegedi ferenczrendiek Szt. Gellért casuláját megfosztja az ősiség fényétől. «Szerintem, így szól,** nem szorúl a katholika egyház arra, hogy ilyen, ha mindjárt canonica visitatio hitelére alapított, de a dolog minősége által megczáfolt régiségekkel kérkedjék, hiszen ilyen visitation alapul a privigyei harang túlságos, de ál-régisége is.» Azután így végzi «Attól tartok, mikép elleneink idővel arra használandják az ilyen hagyományok kegyeletét, hogy még valóságos és kétségbevonhatlan régiségeink ellen is ellenvetéseket tegyenek.»

Mozgalmas élete a társadalom minden rétegével érintkezésbe hozta. Büszke férfi volt ő fölfelé, mert érezte önbecsét, és könyörületes, emberséges volt a legutolsókkal. Góg nem bántotta és önérzetét senki rossz néven nem vette, mert a mivé lett és a mije volt, önerejének, szellemi tehetségeinek és törhetlen kitartásának köszönhetette. Nem volt különöz abban, hogy a közéletben szokásos kitüntetések megvetette, vagy a tudományos és egyházi pályán nyert czímeket vagy egyéb elismeréseket kicsinyelte volna. De tévedés volna az akadémiai és egyéb hivatalos almanachokban neve mellett olvasható bel- és külföldi czímek, rendjelek, rangok végnélküli sorát arra magyarázni, mintha Rómer hiúságból kereste, vagy azokban kielégítést lelt volna. Úgy érték ezek őt, mint a hogy a fény legerősebb árja az apró fákból kimagasló derék tölgyet éri. Nagyok és kicsinyek egyaránt tisztelték, mert

* Székelyföld leírása II. k. 58. l.

** Arch. Ért. I. 1869. 281.

kellott őt tisztelniök. Későn érlelődött ugyan e közelismerés, de a mikor megjött, mindenki úgy tekintette, mint az igazi érdem olyfajta jutalmát, mely önkényt száll az érdemes egyénre. Tudom, mert igen közel állottam a boldogúlthoz, hogy mind e külső elismerésnél, mindig nagyobbra becsülte azt a jutalmat, melyet becsülettel végzett munkája után éber lelkiismerete adott neki. Mert a legkényesebb kötelességérzet volt férfias jellemének egyik főtulajdonsága, s ez messze túlment a szerzetesi obediencián, mely néha gépies vak megadás és az emberi méltósággal inkább is megfér. Ép ez a nemes kötelességtudás jellemezte az ő egyházi életét is. Nem csak élete első és utolsó korszakában volt mintaszerű pap, mikor egyházi testület környezetében töltötte mindennapi életét, de akkor is, mikor kartársai ellenörkődő szemeitől menten, a laikusok szélesebb és elnézőbb körében élt hivatásának. A laikusok közt mindig jól érezte magát, mert humánus és türelmes volt idegen nézetek és hitelvek iránt. Barátai és ösmerőseinél soh'se nézte a vallást, csak az erkölcsöt és jellemet és fölfogása a keresztény pap hivatásáról nagyon messze állott azon türelmetlen túlzók vakbuzgó hitétől, kik a szeretet vallásának zászlaja alatt erőszakkal ostromolják más emberek lelkiismereti szabadságát. Nem volt olyan mint ők, mégis kénytelenek voltak Rómerről elismerni, hogy az egyházi téren mint az egyházi műtörténet hosszú éveken át tanára és az egyházi műemlékek föntartása körül buzgólkodó archaeologus, leginkább pedig az egyházi művészet keresztény szellemben való emelése érdekében, külön érdemeket gyűjtött hosszú életében, mint szokott gyűjteni a zeloták nagy serege, mely legtöbbször csak izgat, üldöz és tüntet, de nem terem, és nem használ senkinek, legkevésbé saját egyházának.

Mit mondjak végül Rómer hazafiságáról? Nem bizonyította ő be martyromságával, hogy a hazát még saját tudományán és egyházi hivatásán túl is, mindenek fölött szerette?

Nem magasztalom külön ezért az erényeért.

Elég reátulnom egész életére, melynek e vázlatos rajz, tudom és érzem, csak hiányos, tökéletlen visszatükrözése.

De bármi halaványok és gyöngék szavaim azon nagy emlékezethez képest, melyet mindenki róla táplál, a ki igazán

ismerte, lehetetlen, hogy a ki e lapokat el fogja olvasni, ne érezzen valamit abból a kegyeletes tiszteletből az elhunyt iránt, mely ő iránta e sorok íróját élte fogytaig leköti.

Szerény és egyszerű a koszorú, melyet Rómer emlékének fűztem, de nem félek attól, hogy az ő emléke ezért kevésbbé fénylenék az utókor előtt. Állított ő magának «szóval tettel» oly emléket, melyre nézve közönbös, hogy minő koszorúk borítják talapzatát. Él ő most is, mikor nincs többé, a mint élt, mikor köztünk volt, szívünkben és alkotásaiban. Áldás reá!

FÜGGELÉKEK.

I. Rómer F. Ferencz arczképei és életrajzai.

A jelen emlékrajk készítésénél a következő irodalmi kútforrásokat használtam:

1. Életrajz a *Vasárnapi Ujság*ban 1861. 5. szám; arczképpel, írta V. . . . a «Bakony» megjelentése alkalmából.

2. Életrajz az *Ország tükrében* írta Frankl Vilmos 1863. 9. sz., 97—99. ll. képpel; abból az alkalomból, mikor Rómer Budapesten megtelepedett.

3. *Hazánk s a külföld* 1867. 10. száma képpel R.-tól; leginkább az 1. számú életrajz alapján, mikor Rómer kiadta a Műrég. Kalauzt és az országgyűlés őt megválasztotta a n. múzeumnak Párisba küldendő kincseinek őréül.

4. *Magyarország és a Nagyvilág* 1870. 28. sz. képpel r. i.-tól. Hiteles adatokon alapuló életrajz; abból az alkalomból jelent meg, mikor a napilapok honvédtábori főpappá leendő kinevezéséről szóltak.

5. *Győrmegye és Város* egyet. leírásában (1874) Dr. Roeszler közöl néhány adatot róla. (644. l.)

6. A *Vasárnapi Ujság* 1876. 41. számában megjelent képe és h. j. röviden jellemzi érdemeit a budapesti 1876-dik évi nemzetközi ősrég. congressus létrehozásában.

7. A *Fővárosi Lapokban* (1877. 21. l.) Herman Ottó találó humorral jellemzi Rómer muzeumi tevékenységét.

8. A *Magyar Lexikon* XIV. kötete 398. lapján (1884) megjelent rövid életrajza.

9. Az orsz. rég. társulat X. évkönyvében (1886. 48—50 ll.) közli Rómer közgyűlési elnöki beszédét, melyben maga mondá el életének főbb mozzanatait.

10. A felsőmagyarországi múzeumegyesület X. évkönyvében (1886. 25—35. ll.) Dr. Rössler István közli, nagyrészt eredeti adatokból merített életrajzát.

11. A biharmegyei képes nagy naptár 1889. évi folyamában (36—41) W. L. megírta nagyváradi működését, kép melléklettel.

12. Elhunytá után a Vas. Ujság 1889. 12. számában —rs írta meg életrajzát az 1876-dik évi arckép kíséretében.

13. A földtani közlöny XX. köt. 111—113 ll. közli Dr. Staub Mór megemlékezését Rómerről, melyet a geologiai társulat 1890. évi közgyűlésen elmondott.

14. A *Századok* 1891. évi márcziusi füzetében megjelent Dr. Fraknói Vilmos emlékbeszéde, melyet Rómer fölött a tört. társulat márcziusi közgyűlésén tartott.

II. Rómer irodalmi művei.

1841. Zudar László sírköve. (Tud. tár 1841. Érték. IX. 63, könyomattal.)

1859. A győri főgymn. múzeum 1859-dik év kezdetén. (Győri Közlöny 1859. 14, 16—19.)

A legközelebb felfedezett római sírokról. (Győri Közlöny 1859. 69. sz.)

Uti jegyzetek Ó-Szőny, római régiségek. Győri Közlöny 71. l.

Szünnapi levelek E. F. k . . . i lelkész barátomhoz I—XIV.

(Győri Közlöny 1859. 73, 80—82, 84—88, 92—103.)

Moór. Tájismertetés. (Győri Közlöny 1859. 74.)

A Bakony földtani tekintetből. (Győri Közlöny 1860. 1., 2., 3., 4. sz.)

1860. A Bakony, természetrajzi és régészeti vázlat, Győr 1860. (Ismerteti a Magy. Sajtó 1861. 201.)

A szent-andrási régiség magyarázata. (Vas. Ujság 17. két ábrával.)

Régészeti levelek Ipolyi Arnoldhoz. — A győri káptalan óriási antiphonáléja. — A hédervári kápolna Győrben. — Síremlékek. Emlék-föliatok. (Vas. Ujs. 1860. 35, 46, 52. képpel.)

Felelet a «Közlöny»-ben hozzám intézett régészeti kérdésekre és még valami régészeti életünkből. (Győri Közlöny 1860. 6—12. 1862. 3. szám.)

Egy pár bizodalmas szó a győrvidéki vadászat kedvelőkhöz. (Győri Közlöny 25. sz.)

A főgymnasiumi múzeum. (Győri Közlöny 25. sz.)

Magyarország földirati és terményi állapotáról a középkorban. (M. ak. Értesítő, a mathem. és term. tud. osztályok közlönye 1860/61. évi kötet 278—385. ll.)

1861. Régibb templomok ismertetése (Győri tört. és rég. füz. I., 186.)

Tarjáni románkori kőfaragvány. (Győri tört. és rég. füz. I., 189.)

Bevezetés Ráth Károly okmányközléseihöz V. László 1453—55. okmányairól. (Győri tört. és rég. füz. I. 305.)

Adalék a boszorkányperekhez. Komárom 1589 és 1627-ben. (Győri tört. és rég. füz. I. 1861. 176, 219, 322. II. 1863. 74, 158, 274. III. 1865. 176.)

Corvin-codex ismertetése a győri káptalan könyvtárában (Győri tört. és rég. füz. I. 8.)

Weörös Mátyás, nyéki, a boldogságos szűzhez íénekei 1588. (Győri tört. és rég. füz. 1861. I. 65.)

Klempai ájtatos alapítványok (1501—1518). (Győri tört. és rég. füz. I. 1861. 60.)

Megint egy római sír városunkban. (Győri Közlöny 1861. 41.)

Győr-Szigeth 1592-ben. (Győri tört. és rég. füz. I. 278.)

Kesző 1692-ben Vas megyében. (Győri tört. és rég. füz. I. 76—79, 81—83, 237, 238, 246.)

Egy római kőkoporsó Győrött. (Győri tört. és rég. füz. I. 284.)

Ostyasütő vas 1565-ből. (Győri tört. és rég. füz. I. 382.)

A bonyi ref. egyház XII—XIII. századbéli pohara. (Győri tört. és rég. füz. I. 234 rajzzal.)

A német-jahrendorf szentségmutató. (Győri tört. és rég. füz. I. 97.)

Telekesi-félék XVII. végéről. (Győri tört. és rég. füz. I. 191.)

Hunyady Mátyás miseruhája. (Győri tört. és rég. füz. I. 288.)

Bánhidai románkorú oldalajtó. (Győri tört. és rég. füz. I. 188.)

A győri főegyház. (Győri tört. és rég. füz. I. 272.)

Oroszvári románszaku templom. (Győri tört. és rég. füz. I. 186.)

1862. Néhány bizalmas szó a magyar harangtudomány érdekében Magyarországi papjaihoz, néptanítóihoz és harangöntőkhöz. (Vas. Ujs. 46. p. — Győri Közlöny 98. Prot. Egyh. és Isk. Lap. 1862. 50. szám.)

Elkésztett régészeti levelek Ipolyi Arnoldhoz. (Vas. Ujs. 1862. 17, 20, 22, rajzokkal.)

Ráth Károly, képpel — r jegy alatt. Vas. Ujság. 1862. 565—566.

1863. A győri főegyház kincstára 1738-ban. (Győri tört. és rég. füz. II. 190.)

Schmidt Ferdinánd (természettudós) Vasárn. Ujs. 37. arczképpel.

Egy római sír Budán. (Ország 1863. 47.)

A veleméri templom ügyében, két képpel. (Vas. Ujs. 47.)

Az ócsai templomon levő állítólagos Amalazuntha kép ügyében polémia R. E. S. (Résző Ensel Sándorral.) Amalazuntha —m— Sür-göny 1863. 239. — Végszó —m— 262, 263.

Archæologiai levelek Zalamegyéből. — Ipolyi Arnoldnak Rómer Flóris (Vas. Ujs. 1863. 33. 37. sz. I. A veleméri templom. 38. sz. II. A turnicsei falfestmények, 39. sz. III., 40. sz. IV. A régi templomok ismertető jelei 41. sz. V., 42. sz. VI., 44. sz. VII., 45. sz. VIII., 46, 47. sz. IX., 49. sz. X., 50. sz. XI., 51. sz. XII. képpel.

Bakony helység lakói mint a győri főegyház harangozói. (Győri tört. és rég. füz. II., 192.)

Pannonia területén Magyarországon fennmaradt néhány római várnáról. (Arch. Közl. III., 35. Három tábla).

Harang- és régészeti pósta. (Idők Tanuja.)

Középkori keresztelő medenczék. (Arch. Közl. III., 127. tizenegy ábrával.)

Kinisi Pál sírköve. (Győri tört. és rég. füz. II., 56.)

Breviarium 1481-ből. (M. Sion 1863. 149.)

Adatok a Corvin könyvtárból hazánkban fennmaradt codexekhez. (Győri tört. és rég. füz. II., 1863. 136.)

Pannonhalmi latin codex a pesti kir. egyetem könyvtárában. (Győri tört. és rég. füz. II. 1.)

Törvénytelen gyermekek ellen a katolikus egyház szigora a XV. század vége felé (M. Sion I., 1863. 309.)

Árpási szt. Jakabról címzett prépostság; bevezetéssel. Atalános tájékozó eszmék a honi szerzetek történelméhez. (Győri tört. és rég. füz. II., 358. III., 1865. 31, 383.)

1864. A középkori tégláépítészet Magyarországon. (M. orvosok és term. munk. IX. 350. tizenkilencz ábra.)

Zalamegye középkori egyházi építményei és azok jellemzése. (M. orv. és term. vizsg. munk. IX. 64.)

Régészeti eszmecsere. — Harangfeliratok. (Vas. Ujs. 2. sz. hasonmással.)

A privigyei régi harang. (Vas. Ujs. 34. sz.)

Nyílt levél ifj. Adamik György urhoz. (A privigyei régi harang dolgában. Vas Ujs. 50.)

Magyar régészeti krónika (Arch. Közl. IV. köt. 3. füz., V. köt. 1. füz.)

Adalék az újabb magyar arch. könyvészethez (Arch. Közl. IV. k. 3. füz. V. k. 1. füzet.)

Pest városa legrégibb műemléke P. Napló 1864. nov. 16. szám.

Keresztény muzeum Pesten. Religio 1864. 34. és 36. sz.

1865. Filesont-tükörtok a XIV. századból (Győri tört. és rég. füz. III. 165. rajzzal.)

Egy XVI. századbéli vázlatkönyv. (Uj Korszak 1865. 25. száma.)

Horvát Márk, Kamicházi, Horvát- és Dalmátországi bán stb. másképp Vzdolyai Myslenovith Mark sírköve Nagy-Vázsonyban (Győri tört. és rég. füz. III. 213. kömöszettel.)

A bakony-szombathelyi éremkincsről. (Arch. Közl. V. 109.)

Okmányok IV. László 1274. febr. 22. (Győri tört. és rég. f. III. 107, 112.)

Okmányok IV. László 1279. (U. o.)

Okmányok. III. Endre 1291. május 18. (U. o. 113.)

Okmányok. III. Endre 1297. decz. 8. (U. o. 115.)

Római cseréptál. (Vas. Ujs. 1865. 5.)

Ultimatum a honi harangisme ügyében (Vas. Ujs. 1865. 9.)

Ismét egy szó a harangok ügyében. (Vas. Ujs. 1865. 50.)

Tót-e a szemerédi templom felirata? (Magyar Sión 1865. 4. füz.)

Prunksättel im National-Museum zu Pesth. (Mitth. der k. k. Centralcom. Wien 1865. 41. l.)

Dudik életrajza. (Vas. Ujs. (?).

Schulz Ferencz életrajza. (Ország Tükre.)

Adatok Hunyady és Capisztrán 1456-ik évi táborozásához (Győri tört. és rég. füzetek III. 188.)

Névsorozata azon ipar, régészeti és műkiállításnak, mely a magyar orvosok és természetbuvárok összejötte alkalmával Pozsonyban rendeztetett 1865. Aug. 27.

Figyelmeztetés az oklevéltan kedvelők számára (Győri tört. és rég. füzetek III. 361.)

Beatrix Hunyadi Mátyás neje jól tudott magyarul. (Győri tört. és rég. füzetek III. 1865. 370.)

Pozsony régészeti műemlékei. (Pozsony és környéke 1865) 127. két ábrával és Pozsony két régi képével.

U. a. németül, Pressburgs archæologische Denkmale.

Szarvasszói, mármarosmegyei aranykincsről és a két hazában talált régi arany műemlékekről. (Arch. Közl. V. 1805. 29. hat ábrával.)

1866. Az újabb időben Ó-Szönyön kiásott római régiségek. (A. Közl. VI. 151.)

Arch. mozzalmak. (Arch. Közl. VI. 204.)

Adalék a magyar régészeti irodalomhoz. (Arch. Közl. VI. köt.)

Még egyszer és utoljára Attila chalonsi gyűrűjéről. (Vas. Ujság 1866. 5.)

Fölszólítás a Balatonban fölfedezett köfal érdekében. (Vas. Ujság 1866. 45.)

Műrégészeti kalauz különös tekintettel Magyarországra. I. Rész. Óskori műrégészet. Pest 1866. 136. l.

Fölszólítás a honi műemlékek kutatása és megismertetése érdekében. (Vas. Ujs. 1866. 12.)

A magyar orvosok és természetvizsgálók 1865-ben Pozsonyban tartott nagygyűlésének évkönyve. Szerkeztették R. F. Dr. Kanka Károly és Dr. Rózsay József.

Egy középkori kolostor-iskola felszerelése, (Magyar Sion 1866. 11. füzet.)

A felső-szemerédi templom feliratának betűi nem cyrill betűk, maga a felirat pedig nem tót. (M. Sion 1866. VI. füzet).

1867. Első obsidián kőeszközök Magyarországon. (Arch. Közl. 1867. 161. l.)

Barlanglakókról, nevezetesen a magyarhoni lakott barlangokról. (Arch. Közl. VII. 110.)

Tráján szikla felirata. (Magyarország képekben 1. füzet.)

Szent Margit házi oltára. (Arch. Közl. VII. 19.)

Der Hausaltar der heil. Margaretha. (Mitth. der k. k. Centralcom.)

Arch. mozgalmak. (Arch. Közl. VII. 83, 213.)

Párisi levelek. (P. Napló 1867. 186, 196, 240, 245, 251.)

Catologue Spécial du royaume de Hongrie: Les objets de l'histoire du travail hongrois à l'exposition universelle de 1867. Paris 1867.

1868. Ó-kőkori eszközök Magyarországon. (A. E. 1868. I. 2—8.)

Az ősrégi kova- és obsidián-eszközökről. (Vasárn. Ujság 46. sz.)

Tudni való. (Arch. Ért. I. 1.)

Helyreigazítások az acsai emlékkő dolgában. (Hazánk s a Külföld 1868. 47. sz.)

A nagy-röcsei harang föliratáról. (Észrevétel Zombory Gusztáv közleményére. Vas. Ujság 1868. 3.)

Rövid jelentés az arch. osztálynak Egerben tartott üléseinek eredményéről. (A. É. I. 8—11.)

Egy középkori réztál. (A. É. I. 21—27.)

Egy-két szó műiparunk izlési irányáról. (A. É. I. 27—29.)

Visszapillantás a magyar tört. társulatnak Kolozsvárott tartott első vidéki nagygyűléséről. (A. É. I. 29—37.)

A legújabb ó-budai ásatások. (A. É. I. 41—44; 65—68; 91—94.)

Ismét néhány szó az obsidián eszközökről. I. 56—59.

Aperçu sur l'étude des temps préhistoriques en Hongrie. (Congrès intern. d'anthrop. et d'arch. préh. Paris 1868.)

Ráth Károly m. tud. akad. tag emlékezete. (Értekezések a tört. tudományok köréből.)

A komáromi jegyzőkönyvből 1592-ben. (Győri tört. és régészeti füz. IV. 438.)

Az ősrégi agyagművesség viszonya a történelemhez. (Századok II. 1868. 413.)

A pilini ásatások eredményéről és b. Nyáry Jenő gyűjteményéről. (Századok II. 347.)

A pozsonyi káptalan újabban talált egyházi ékszerei. (Századok II. 95. U. a. Egyházi Lapok.)

Pannonhalmi ereklye-tartók. (Egyh. Lapok II. 562.)

A kalocsai érsekség házi oltára. (Egyh. Lapok II. 558.)

A Corvina ügyében tett vizsgálatokról. (Kivonat Akad. Ért. II. 1868. 39.)

Győri tört. és régészeti füzetek : tisztelt olvasóinkhoz. (Pest 1868. decz. 20. 445. l.)

1869. Ki volt Domokos fehérvári prépost származására nézve. (Századok III. 201. Ábra.)

Corvin-codex. (Kivonat Akad. Értesítő 1869. III. 4.)

Jelentés olaszországi utazásról a Corvin-féle codexek érdekében. (Kivonat Akad. Ért. III. 203.)

Ismeretlen Corvin-codex. (Akad. Ért. I. 109.)

Domokos fehérvári prépost breviariuma. (M. Sion 1869. VII. 50, 124. — Arch. Ért. II. 1870. 276. — Arch. Közl. VIII. 142.)

A mácsai gím-les, mint királyi vadásztanya. (Vasárnapi Ujság 28. Képpel.)

Egy góth templom alapjai Ó-Budán. (Budapesti Közlöny 1869. 94.)

Remek művészeti ereklye-tartók. (Egyházi Lapok és külön nyomtatban. Pest 1869. 84.)

A geszterédi ásatások és a szabolcsmegyei múzeum. (Arch. Ért. I. 181—185.)

Felterjesztés a primáshoz a pesti középponti papnöveldeben felállítandó keresztény múzeum ügyében. (Arch. Ért. 188—193.)

A m. n. múzeum gyűjteményeinek szaporodása az 1869. évben. (Arch. Ért. II. 48.)

Új római sarcophag. (A. É. 201—207.)

Pesth's Stadtmauern. (Ung. Llyod 1869. márczius.)

Ujabb ó-budai ásatások eredményéről. (Akad. Ért. III. 15.)

A tatárfalvi református templom. (Prot. tud. szemle. 1869. 8. sz.)

A tatárfalvi ref. templom. (Arch. Ért. I. 157. Két ábra.)

Rudolf koronaherczeg Ó-Budán. (Arch. Ért. I. 237.)

Adalék pecséttanunkhoz. (Arch. Ért. II. 262. Két ábra.)

Éremlenyomatok harangokon. (Arch. Ért. I. 154.)

Éremlelet Alsó-Lendván. (Arch. Ért. II. 24, 28. Tíz ábra.)

Solmári római ezüst éremlelet (Arch. Ért. II. 77.)

Czimertani kérdés. (Arch. Ért. I. 105. Ábrával. Ugyanaz Századok 1869. 201—203.)

Utasítás a régi kéziratok lemásolására. (A. É. I. 193—194.)

1870. Érdekes éremlelet Budapesten a lövész-utcza 5. számú ház alapja ásatásánál IV. Béla idejéből. (Budapesti Közl. 1870. 120.)

Domokos fehérvári prépost breviariuma. (Magyar Sion VII. k. 50.)

Zur Geschichte der Carthause zu Aggsbach. (Ber. und Mitth. des Alterthumsverein. Wien. X. köt.)

Archæologiai mozgalmak. (Arch. Közl. VIII. 67. Arch. Ért. II. 30, 71, 135. III. 249, 263, 302.)

Képes kalauz a m. n. múzeum régiségtárában. (Pest. 1870. U. a németül Illustr. Führer etc. Ismertetve Új M. Sion 1870. I. 714.)

Péter pécsi püspök pecsétje 1312 körül. (Arch. Ért. IV. 231. ábra.)

Éremtani adalékok. (Arch. Közl. VIII. 56.)

Kettős kereszt. (Arch. Ért. IV. 298.)

A római Corvin-codexek egyes jellemzőbb lapjainak lemásolása. (Akad. Ért. IV. 80.)

Jelentés a m. n. múzeumnak az 1869-iki év utolsó negyedében történt szaporodásáról, tárgyainak használatáról és mozgalmáról. (Arch. Ért. III. 54.)

Fiume régiségeiről. (Magy. orvosok és term. vizsg. Munk. 1870. XIV. 409.)

Halotti halmok Magyarországon. (Magy. orvosok és term. vizsg. Munk. 1870. XIV. 405.)

Magyar viseletképek a bécsi császári könyvtárban. (Arch. Közl. VIII. 71, 199. Négy tábla.)

Régi sírköveinkről. (Arch. Közl. VIII. 208. Két ábra.)

Új falfestmények Zsegrán. (Arch. Ért. IV. 146.)

Középkori miniature-ök és a Corvinának egy eddig ismeretlen maradványa. (A. E. 1870. II. 277—286 és 297—305.)

A zuani (wondorfi) szent sírkápolna. (A. É. 1870. II. 289—290.)

A czakói bronzedény. (A. É. 1870. II. 290—292.)

Régi arany kapocs. (A. E. 1870. II. 306—308.)

Hogyan lehetne régészetünkön segíteni? (A. É. 1870. III. 1—4.)

Czifra barbárkori edény. (A. É. 1870. III. 18—19.)

Archæológiánk ügye az országgyűlésen. (A. E. 1870. III. 49—50.)

A windischgarsteni római ásatások. (A. E. 1870. III. 73—77.)

Pecséttani rejtély. (A. É. 1870. III. 77—80.)

Semringen Mátyás szász gróf zászlóhegye. (A. É. 1870. III. 79—82.)

Honnan ismerem Corvin Mátyást. (A. É. 1870. III. 82—83.)

Adalék érmészetünkhöz. (A. É. 1870. III. 88—90.)

A tövisi templomok. (A. É. 1870. III. 93—95.)

A czakói bronzedény ügyéhez. (A. E. 1870. III. 114—115.)

Egy római korsó. (A. É. 1870. III. 115—117.)

A Corvin-codexek ügye a m. tud. Akadémia előtt. (A. E. 1870. III. 135—136.)

Hunyady Jánosnak egy leiratlan ezüstpénze. (A. E. 1870. III. 162—163.)

Egy könyvtár a reformatio idejéből. (A. É. 1870. III. 163—164.)

Egy érdekes lelet Alsó-Lendván. (A. É. II. 24—29.)

M. n. régiségek a múzeumban. (A. É. II. 31—33.)

Az abaúj-szántói kath. templom. (A. É. II. 57—60.)

- A szt-István-baksai halom ásatása. (A. E. II. 60—62.)
- A déloroszországi legújabb ásatások. (A. É. II. 67—69.)
- Solmári római ezüst éremlelet. (A. É. II. 77—84.)
- A művészi élet Bécsben 1868-ban. (A. É. II. 88—90.)
- Gyárfás István őstörténelmi kutatásairól. (A. É. II. 90—93.)
- Horvátországi úti-naplómból. (Arch. Ért. 1870. II., I. 101—107 ; II. 121—127 ; III. 146—148 ; IV. 162—165. A. É. 1870. III. 141—145, 157—162, 180—184, 196—201, 226—228, 250—256. U. o. 275—280, 294—297 ; IV. 9—12, 32—36, 57—61, 93—97, 109—112, 151—154.)
- Műiparnk érdekében. (Arch. Ért. 1869. II. 167—168.)
- Az 1869-iki szépművészeti kiállítás Párisban. (Arch. Ért. 1869. II. 182—185.)
- A n. múzeum rendeltetése. (A. É. 1869. II. 188—189.)
- A régiségek hamisítása. (A. É. 1870. II. 210—213.)
- Adalék pecséttanunkhoz. (A. É. 1870. II. 262—265.)
- Mátyás király arczképeiről. (A. É. 1870. II. 271—272.)
- Két szabolcsmegyei őstemető és egyéb régészeti leletek. (A. E. 1870. III. 173—180, 217—226.)
- Ermészeti adalékok. (A. E. 1870. III. 190—193, 206—208, 297—301.)
- Felszólítás az aradi gyűlésben részt veendő régészekhez. (A. E. III. 210—212.)
- Faházak. (A. É. 1870. III. 229—230.)
- Felszólítás ügyfeleinkhez a magyar régészek albuma érdekében. (A. E. III. 230—231.)
- A görög-keletiek temploma Ráczkévén. (A. É. 1870. III. 245—250. Képpel.)
- A szent-erzsébetfalvi lelet. (A. É. 1870. III. 269—275 ; IV. 12—13.)
- Schulcz Ferencz † október 22-én 1870. (A. É. 1870. IV. 1.)
- A kereszthalakról. (A. É. 1870. IV. 98—99.)
- A geologiai archæologia. (A. É. 1871. IV. 121—127.)
- Régi kályhafiókok. (A. É. 1871. IV. 141—145.)
- A galgóczi ezüstdíszletet. (A. É. 1871. IV. 165—166. Képekkel.)
- Sarkantyú és kengyelvas. (A. E. 1871. IV. 167—169.)
- A régi műtárgyak hamisításával foglalkozó iparról. (A. É. 1871. IV. 176—178 és 199—203.)
- Agyagműveink helyes elnevezéséhez. (A. É. 1871. IV. 181—183.)
- Még egy szó a bronzkoronáról. (A. É. 1871. IV. 249—250. Két képpel.)
- Hogyan készülnek az obsidián késpengék. (A. É. 1871. IV. 250—252.)
- Hazai műipari kérdés. (A. E. 1871. IV. 285.)
- Régiségtáraink és gyűjtőink érdekében. (A. É. 1871. IV. 285—286.)
- A kettőskereszt. (A. É. 1871. IV. 298—300.)
- Városi múzeumaink. (A. É. 1871. IV. 309—314.)
- Még egy pár szó honi fatemplomainkról. (A. E. 1871. V. 1—7.) Képekkel.)

- Feliratos házi-edények. (A. É. 1871. V. 19—21.)
 Vajda-hunyadi falfestmények. (A. É. V. 21—22.)
 Erdy János †. (A. É. V. 15—26.)
 A népnevelés befolyása az őstörténelemre. (A. É. V. 35—38.)
 Érdekes római mér föld-mutatók Komárom megyében. (A. É. V. 40—42.)
 Érmészeti adalékok. (A. E. 1871. V. 45—47, 132—134, 164—166, 188—191, 281—285, 329—332.)
 Új falfestmények. (A. É. 1871. V. 59—61.)
 Igen érdekes éremlelet. (A. É. 1871. V. 63—67.)
 Két különös régi agyagmű. (A. É. V. 67—69.)
 A régi aranyforintok bélyege. (A. É. V. 97—99.)
 A magyar «Képes Krónika» ügyében. (A. E. V. 124—125.)
 Bitnicz Lajos †. (A. É. V. 145—147.)
 II. Ulászló király képmása. (A. É. V. 151—153.)
 Mozgalom az egyházi művészet terén. (A. É. V. 158—162.)
 Régi harangjaink és keresztelő-kútjaink ismertetéséhez. (A. É. 1871. V. 173—178.)
 Útmutatás azok számára, kik régi metszett köveket gyűjtenek. (A. É. V. 178—179.)
 Régészeti mozgalom hazánkban. (A. É. 1871. V. 182—185.)
 A m. n. múzeum köemlékei. (A. E. 1871. V. 197—201, 229—236.)
 Csömöri lelet. (A. É. 1871. V. 201—222. Rajzzal.)
 Régi írások olvasása. (A. É. 1871. V. 205—209.)
 II. Ulászló és gyermekeinek arczképei 1507-ik évi okmányon. (A. É. 1871. V. 238—240.)
 Desjardins Ernő és a n. muzeum köemlékei. (A. É. 1871. V. 221—228, 253—263.)

- 1871. A régi Pestről.** (Akad. Értesítő 107.)
 Pest városa fejlődéséről a visszafoglalástól 1750-ig. (Akad. Ért. 198.)
 Desjardins munkásságának ismertetése. (Ország-Világ 1871. 43. sz.)
 Csömöri lelet. (Arch. Értesítő V. 201. Két ábrával.)
 Szent-andrási őskori lelet. (Arch. Ért. V. 303. Hat ábrával.)
 Desjardins tanár és múzeumunk. (Arch. Ért. V. 195.)
 Érdekes római mér föld-mutatók Komárom megyében. (Arch. Ert. V. 40.)
 Igen érdekes éremlelet. (Arch. Ért. V. 63.)
 Az alsó-kamarási plébánia. (Tört. Adattár I. 12.)
 Az apáczai plébánia. (Tört. Adattár I. 35, 49.)
 A barlang-lakókról, nevezetesen a magyarhoni lakott barlangokról. (Hazánk s a Külföld 1871. 5—8. Rajzokkal.)
 Alcsúthi ásások 1870. és 1871-ben. (P. Napló 1871. 91.)
 A bécsi «Képes Krónika». (A. É. 1871. V. 124, 272—273.)
 A szent-andrási őskori lelet. (A. É. 1871. V. 303—306. Képekkel.)

A német anthropologiai társulat congressusa. (A. É. V. 306—310.)

Mozgalom az egyházi művészet terén. (Arch. Ért. V. 158.)

Régi harangjaink és keresztelő-kútjaink ismertetéséhez. (Arch. Ért. V. 173.)

Még egy pár szó honi fatemplomainkról. (Arch. Ért. V. 1.)

Vajda-hunyadi falfestmények. (Arch. Ért. V. 1.)

II. Ulászló és gyermekeinek arczképei. (Arch. Ért. V. 150, 238, 274; 1872. VI. 89.)

Útmutatás azok számára, kik régi metszett köveket gyűjtenek. (Arch. Ért. V. 178.)

Diszlapok a római könyvtárakban őrzött négy Corvin-codexből (15 ívréti fénykép) ismertető előszóval. (Ismertetve Új M. Sion 1871. II. 233, és Századok 1871. V. 219.)

1872. A népnevelők mint az őstörténelem pionnierjei. (Arch. Ért. VI. 26.)

Hogyan lehet hamis patinát megismerni? (Arch. Ért. VI. 15—16.)

Slavoniai érmeokről néhány szó. (Arch. Ért. VI. 293—297.)

Emlékérem Buda visszavételére. (Arch. Ért. VI. 158. Ábra.)

Rosos István könyvtára 1555-ből. (Arch. Ért. VII. 201—203.)

A művészet a házban. (A. É. 1872. VI. 203—204.)

Szerkesztői utószó. (Arch. Ért. VI. 320.)

A magyarországi műemlékek ideiglenes bizottsága. (A. É. 1872. 226—232.)

A régi magyar jelmezeiről. (Vas. Ujság 1872. 21.)

Még néhány szó a néhány szóra (a szlavoniai érmeek dolgában)! (A. É. 1872. VI. 297—305.)

Érmészeti adalék. (A. É. 1872. VI. 21—23, 54—49, 78—82, 133—135, 256—260.)

Régiebb könyvtábláinkról. (A. É. 1872. VI. 69—72.)

Két érdekes írnedvtartó. (A. É. 1872. VI. 99—102.)

Felterjesztés arch. ösztöndíjak ügyében. (A. É. 1872. VI. 108—110.)

Vezeklési súly (két ábrával). (A. É. 1872. VI. 122—125.)

Storno Ferencz erdélyi vázlat-könyvéből. (A. É. 1872. VI. 127—128.)

A szent-mihályi (Fehérmegye) éremlelet ismertetéséhez. (A. É. 1872. VI. 193—196.)

Pecséttani adalék. (A. É. 1872. VI. 250—251.)

A székesfejevári vaskapú-toronyról. (A. É. 1872. VI. 251—252.)

Már a törökök is megelőztek. (Arch. Ért. 1872. VI. 305—307.)

Magyar ágyúk Bécsben. (Arch. Ért. VI. 146—151.)

A magyar jelmez. (Ak. Ért. VI. 139—146.)

Das alte ungarische Nationalcostüm. (Pester Llyod 1872. május 23.)

Budapestnek régi látképe. (Arch. Ért. VI. 169—171.)

Magyar női viselet a XVI. században. (Világtükre I. 122. l.)

A szihalmi oltárképről. (Arch. Ért. VI. 179—181.)

Igazolásomúl. (Századok VI. 653.)

Körrendelet az összes pénzügy-igazgatóságokhoz stb. (Arch. Ért. VI. 86.)

Mea maxima culpa. (Arch. Ért. VI. 156—158.)

1873. A győri antiphonáléről. (Akad. Ért. VII. 115.)

Régészeti mozgalmak Magyarországon. (Arch. Közl. IX. 53.)

A m. n. múzeum római feliratos emlékei. (Budapest 1873. fol.)

Kalauz a m. n. múzeum régiségtárában. Második kiadás 1873. (Ismertetve Arch. Ért. VII. 1873. 297.) U. a. németül.

A régi Pest. Pest 1873. (Ismertetve Századok VII. 1873. 853. — Új M. Sion IV. 1873. 792. — Tört. Adattár III. 1873. 349. — Vas. Ujs. 1873. 33. sz.)

Érdekes árpádkori éremlelet. (Arch. Ért. VII. 94.)

Miért és mióta ferde irányú a kereszt a magyar szent koronán. (Magyarország és a Nagyvilág 1873. 41.)

Magyarország a bécsi világtárlaton 1873.

1874. Magyarországi régészeti emlékek. Régi falképek Magyarországon. (Budapest 1874. XIII többnyire színezett képtáblával és LXXVII fametszvénynyel, qu. 170 l. Ismertetve A. É. 1875. IX. 86—94.)

Kirchliche Wandgemälde des XIII. und XIV. Jahrhunderts in der Eisenburger Gespanschaft. (Mitth. der k. k. Centralcom. f. Baudenkmale. Wien 1874. XIX. köt. 201. l.)

Zsid pecsége a XVII. századból. (Századok 1874. 584.)

Die römischen Inschriftsteine des ungarischen Nationalmuseums. (Pester Lloyd 1874.)

Bericht der Gruppe XXI (Nationale Hausindustrie) der Wiener Weltausstellung 1873. (Blätter für Industrielle 1874. 15—18. szám és külön nyomatban.)

Der ehemalige Badhauften von Transaquincum. Ein Blatt aus der Römerzeit unserer Hauptstadt. (Ung. Lloyd 1874. december 4.)

1875. Catalog der bei Gelegenheit der XLVIII. Versammlung der deutschen Aerzte- und Naturforscher-Versammlung in Graz aus Ungarn ausgestellten prähistorischen Gegenstände 1875.

Zur Darstellung der «heiligen Familie». (Anzeiger für Kunde der deutschen Vorzeit 1875. 5. sz.)

Egyházi művészet. (Jelenkor 1875. július 17. 161. sz.)

Új házaspár. (Vas. Ujság 1875. febr. 14.)

Levél Toldyhoz. (Pesti Napló 1875. febr. 13.)

Jelentés a nemzetközi őstörténelmi és embertani congressus VIII-ik ülését szervező bizottság eddigi működéséről. (Hon 1875. aug. 3. Regeli kiadás stb.)

Kiadatlan római feliratok. (Arch. Közl. 1875—76. X. 1, és külön nyomatban.)

Jelentés az északi tartományokba tett tudományos kirándulásról. (Arch. Ert. 1875. IX. 9—17, 39—48, 78—81.)

Nemzeti műemlék-osztály. (Arch. Ert. 1875. IX. 33—34.)

Szent Simeon sirládája Zarában. (A. É. 1875. IX. 133—141.)

Egy álnak tartott nevezetes római felírás igazolása. (A. É. 1875. IX. 193—201.)

Ujabb római fölíratos kövek. (A. É. 1875. IX. 235—237, 271—273.)

Római sír Ó-Budán. A. É. 1875—289.

Régi pecséteinkről s különösen Drugeth János 1332-iki pecsétéről. (Századok 1875. 85.)

Mátyás király budai könyvtára. (Akad. Évkönyvek.)

Mátyás király és Beatrix arczképei. (Jelenkor 1871. jan. 1.)

Felhívás a Budapesten tartandó nemzetközi ősrégészeti congressus ügyében (Rómer Flóris mint főtítár).

Kérelem a magyarországi első kőkori maradványok ügyében. (Vas Ujság 1875. Hét ábrával.)

Másodszori kérelem. (U. o. 37.)

Mikor találjuk az embernek első nyomát Magyarországon. (Hon 1875. jun. 19.)

A pápai reform. egyház levéltára és régibb terítői. (Vas. Ujság 1875. 33.)

A készítendő ősrégészeti térkép ügyében. (Hon, reggeli szám, 1875. szeptember 19.)

A jánosii templom az Árpád-korszakból. (Vas. Ujs. 13. Két képpel.)

Somogy megye régiségeinek kutatása. (Hon 1875. szept. 18.)

Magyar irodalmi unicum. Sylvester dialogusai magyar, latin, német és lengyel nyelven Krakkó 1531. Töredék. (Budapesti Közl. 1875. 36. sz.)

Die nationale Hausindustrie auf der Wiener Weltausstellung 1873. (Budapest 1875.)

1876. Érmészeti adalékok. (A. É. 1876. X. 122—123.)

A vas szegekről a pogány sírokban. (A. É. 1876. X. 123.)

Az őstörténelmi és embertani nemzetközi congressus ügyében. (A. E. 1876. X. 196—197.)

A krakói Corvin Mátyás korabeli magyarországi csillagászati készletekről. (A. É. 1876. X. 274—276.)

Corvin-codexek Thornban, Königsbergben és Szent-Pétervárott. (M. könyvszemle 1876. I. 1.)

Román és átmenetkori építmények hazánk területén. (Arch. Közl. X. köt. 2. füzet.)

Storno Ferencz: életrajz. (Vas. Ujság 1876. 52. sz.)

Corvin Mátyás miseruhája. (Kelet népe 1876. jun. 3.)

Im Interesse der Corvin'schen Bibliothek in Ofen. (Petzholdt

Neuer Anzeiger für Bibl. u. bibl. Wissenschaft. Dresden 1876. 4. Heft. 121. Seite.)

Mátyás és Beatrix egykorú arczképei. (Vas. Ujság 1876. 14. sz.)

Mátyás király budai könyvtáráról III. közl. (Életképek 1876. 128. l.)

Egy Beatrix királynénak ajánlott ős nyomtatvány. (Magyar könyvszemle 1876. 1—8.)

Kalmanczai (jobbán Kalmáncsehi) Domokos székesfehérvári prépost codexe. (U. o. 1876. I. 169—173.)

Mátyás és Beatrix egykoru arczképei. (Vas. Ujs. 1876. 14. Két arczképpel.)

Discours du secrétaire général au Congrès international d'anthropologie et d'archéologie préhistorique VIII. session à Budapest. 4. septembre 1876. Budapest 1876. 8-r. ugyanaz angolul: An adress delivered at the opening of the international anthrop. congress held at Budapest. Washington 1877.

Roland szobrok hazánkban. (A. É. 1876. X. 9—20.)

Megfejtése a pilisi leshegyen talált írásnak. (A. É. 1876. X. 35.)

I. Mátyás királyunk emlékére veretett fémer. (A. É. 1876. X. 44—46.)

Arch. mozgalmak a ft. római kath. papság körében. (A. É. 1876. X. 61—62.)

A borostyánkő. (1876. A. É. X. 65.)

Magyar szent Erzsébetnek XIII. századbéli szobra. (1876. A. É. X. 77—80.)

A magyar fazekasságról. (A. E. 1876. X. 135—141.)

1877. Mik azok a Corvinák? (Vas. Ujs. 1877. 18.)

Adalékok a Corvina történetéhez. (Könyv Szemle II. 349—351.)

Emléklap a Corvin-codexről. (Vas. Ujs. 1877. 19 szám képpel.)

A tatárjárás előtti falazott várakról Magyarországon. (A. É. 1877. XI. 69—78.)

Kálmánczay vagy Kálmáncsehy? (Arch. É. 1877. XI. 127.)

A bécsi képes krónikának másolata. (Arch. Ért. 1877. XI. 129—139.)

Egy régi harangfelirat. (A. É. 1877. X. 266.)

Két érdekes régiség. (A Szalay-féle gyűjteményből a n. muzeumba jutott római terra sigillata tál és 1607. évi czintányér. (A. É. 1877. XI. 305.)

Érmészeti adalék, régi sajtóhiba római érmen. (A. É. 1877. XI. 360.)

Adalék a régészeti kalászkokhoz Pozsonyból és vidékéről (a pozsonyi magyar szt. Erzsébetről czimzett női kórodában létező zománczos és filigrános magyar kehely). (Arch. Ért. XI. 1877. 361—362.)

Adalék a magyar ötvösség történetéhez. (Századok 1877. 222, 407.)

A hazai ötvös czéhek szabályai. (Századok 1877. 795.)

Ezüstnemük és drágaságok összeírásai a XVI. századból. (Századok 1877. 546.)

Kirándulás a kertzi apátsághoz. (Arch. Közl. XI. köt. 1877. 1. füzet.)

A győri káptalan antiphonáléja. (U. o.)

Kiadatlan római föliratok. (U. o.)

Adalék a budai várnak a török foglalás előtti helyszíneléséhez.

Elnöki beszéd, melyet május 20-kán 1876-ban Gödöllőn mondott. (Gödöllő és vidéke történ. és régészeti múzeum egyeslet f. évi jelentése Budapest 1877.)

Galga völgye őstörténelmi szempontból. (U. o.)

Szemely gyaraki gróf Grassalkovits Antal beteges és unalmas gondolataiból. (U. o.)

Observations sur l'architecte français Ravèse. (Revue arch. 1877. 2. février p. 129.)

Mátyás király budai könyvtáráról. (M. T. Akadémia Évkönyvei XV. 1. darab.)

Zsid pecsétje. (Századok 1877. VIII. köt.)

Suum cuique; a szivárványozó üvegek és feltalálójok. Hon (1877. november.)

1878. Résultats généraux du mouvement archéologique en Hongrie. (Compte Rendu etc. II. Vol. 1. partie.)

Művészi mozgalom Biharban. (Hon 1878, márczius 14. reggeli kiadás.)

A háziipar. (Sárrét 1878.)

Schmidt Nándor, necrolog. (Vas. Ujság 1878. 241 l.)

1879. Vándorlevelek. (Arch. Ért. 1879. XIII. 240—241.)

Római feliratos oltárka Adonyról. (Arch. Ért. 1879. XIII. 283.)

Várad helye a könyvészeti irodalomban. (Magyar Könyvszemle 1879. IV. 7—13; 89—93.)

Azon ágyúk és mozsarak, melyek Budán 1686-ban találtattak. (Arch. Közl. XII.)

Éjszaknyugati útam. (Akad. Értekez. 1879.)

Művészetünk ügyében. (Hon 1869. ápr.)

Hazánk református atyafiaihoz. (Hon 1879. jul. 31.)

Tihanyi vár regestruma 1585—90-ig. (Tört. Tár. 1879.)

A mezőtelegdi ref. egyház ügyében. (Prot. Egy. és Isk. Lap. 1879. 52. sz.)

1880. 1881. Az episcopatus ceretensisről. (Különnyomat az Egyházművészeti Lapok VII. évfolyamából.)

Zománczos kehely (képpel). (Arch. Ért. XIV. 222—224.)

Tihanyi regestrum (vége). (Tört. Tár. 1880. II. füzet.)

III. Frigyes császár egyházi ruházata. (Arch. Ért. XIV. 123—192.)

Műlapok egy váradi pap muzeumából. (Képzőművészeti Szemle II. 4. sz.)

Nyílt levél dr. Szabó Károly kolozsvári egyet. tanár barátomhoz. (Bihar 1880. 128. sz.)

Az anygyali üdvözet. (Tájékoztató 1880. IV. sz.)

A hazai ipar érdekében. (Protestáns Egy. és Isk. Lap. 1880. 27. sz.)

Sárrétre való kirándulásom. (Sárrét 1880. 24. sz.)

Majcz és zománcz. (Egyházművészeti Lap. Budapest, 1881. 29—30. l.)

1883. Előleges jelentés a nagyváradi várban 1883-ban történt ásatásról. (Felolvastatott az orsz. rég. és embert. társulat 1883. évi október 30-án tartott ülésében. Arch. Ért. 1883. XVI—XXIV.)

Mit akarunk és mit akarnánk. («Bihar» négy számában.)

1884. Érmészeti levelek. («Bihar» 1884. 40 és 42. sz.)

Kirándulás a bihari Sárrétre és a magyar ízlés a reformátusok ecclesiáinál. (Protestáns Egyh. és Iskolai Lap. 1884. szept. 14 és kk.)

1885. A történeti érzék keltése a közönségnél, ünnepi menetek, szinpadi előadások, nemzeti képek, történeti kiállítások és muzeumok által. (Századok 1885. évi VIII. füzet.)

Congressusi irományok. 114—135.

Mutatványok a biharmegyei népiparból és a nép ruházatából; a budapesti 1885. orsz. kiállítás alkalmából összeállította . . .

A lisboai congressus. (Arch. Ért. 1885. 150—255; 346—353.)

1886. A nagyváradi ezüstlelet. (A. É. 1886. 204—207. egy képes táblával és 385—392. három képes táblával.)

1887. A kisszebeni Berzeviczy-emlékről. (A. É. 1887. 360—362.)

1888. A nagyváradi ezüstlelet. (Biharm. rég és történelmi egyll. évk. Nagyvárad 1888. 1—4 l.)

A nagyváradi múzeumnak két ostyasütő vasa 1500 és 1564-ből. U. o. 58—63.)

Nemes családból való ötvös legény. (1612-ből) (U. o. 76—78.)

Közygyülesi megnyitó értekezés. (U. o. 121—128.)

III. Függelék.

Rómer az 1874-ik évi m. t. akadémiai almanachban (133. lap) említi, hogy irt számos cikket a Vasárnapi Ujságba, a győri Vaterland és Közlönybe, a Bécsben megjelent Feierstunden, Sonntagsblät-

terbe, az 1846—1848-ig a német pozsonyi ujságba a tanügyről és a mellékelt Pannoniába naponként a történelmi adatokat, továbbá a Pesti napló, Budapesti Közlöny, Hon, «Anzeiger des germ. Museum, a Pester és Ung. Lloyd-ba.

Azonkívül említi, hogy kéziratban készen állanak következő művei:
A rómaiak erődítési rendszere a Duna mentében.

Magyar jelmeztan (elfogadva a m. t. Akadémia által az Évkönyvek számára).

Magyarország régi falfestményeiről.

A győri Antiphonale.

Corvin Mátyás könyvtára.

Bericht der Gruppe XXI. für Hausindustrie auf der Wiener Weltausstellung 1873.

Az 1875. évi almanachban említve : kéziratban : a fazekas művesség.

Az 1880. almanach szerint 194. l. Kéziratban voltak :

Somogy régészeti monographiája.

A byssusokról és a régi misemondóruhákról Magyarországon.

Archaeologiai vázlatok. Házi iparunk. Felolvasta a Bihari rég. kiállítás alkalmával.

Casula und Pluviale Kaiser Friedrich III. von den Jahren 1444 und 1448.

Feldburgen und Feldschanzen bis zu den Zeiten der Römer. Das Militärwesen der Römer. Fölolvasta a nagyváradi katona művelődési egylet üléseiben.

Az 1881. Almanach szerint 192. l. Kéziratban voltak :

Egy régi kehely felírás.

Zala megye monographiájához.

Kisebb czikkek a Vas. Ujs., Bihar, Nagyváradban stb.

Az 1885. évi almanach szerint 222. l. Kéziratban van :

Zala megye monographiájának I. kötete.

Biharmegyének régiségei. (Rajzokkal)

Archaeologiai kirándulás a Szilágyságba.

X 213244

